

НАРЪЧНИК

ЗА РАЗПОЗНАВАНЕ И ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА НАСИЛИЕТО В УЧИЛИЩЕ

„Този документ е създаден в рамките на проект „SOS Насилие над деца“, съфинансиран от Европейския съюз и фондация „Работилница за граждански инициативи“ (ФРГИ). Изразените възгледи и мнения са единствено на автора(ите) и не отразяват непременно тези на Европейския съюз и ФРГИ. Нито Европейският съюз, нито ФРГИ могат да бъдат държани отговорни за тях.

гр. Русе, 2025 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

I. АГРЕСИЯ, НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ

- Причини и фактори за възникване
- Психологически профили на жертвите на насилие и агресорите в училище

II. КОНФЛИКТЪТ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА АГРЕСИЯ

- Методи за предотвратяване на конфликти
- Методи за превенция на насилието

III. КИБЕРНАСИЛИЕ

- Опасностите в интернет и социалните мрежи
- Защита на личните данни в интернет пространството

IV. ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПРОТИВ ЛИЧНОСТТА, СЪУЧАСТИЕ И НАКАЗАТЕЛНООТГОВОРНИ ЛИЦА

V. ПРАВОСЪДИЕ

- Достъп до правосъдие
- Детско правосъдие
- Органи, които могат да предложат подкрепа и защита

VI. ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА НАСИЛИЕ

- Как да се предпазим да не станем жертва на насилие
- Основни положения в законодателството, свързани със статута на учениците - права и задължения
- Правила за поведение в училище

VII. МЕХАНИЗМИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ

- Ролята на педагозите, училищните психолози и родителите в превенцията на насилието
- Превенция на насилие чрез развитие на социално-емоционални компетентности у децата

ВЪВЕДЕНИЕ

Според *Декларацията на ООН за защита правата на човека* всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. Всеки човек има право на всички права и свободи, без никакви различия, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение. Държавите-членки се задължават да постигнат в сътрудничество с ООН всеобщо уважение и зачитане на правата на човека и неговите основни свободи.

Всеки акт на използване на сила, заплаха, тормоз, унижение и сриване на човешката личност, ООН възприема като акт на домашно насилие. Комитетът по правата на човека, разпознава домашното насилие като нарушение на човешките права, засягащо предимно жените – накърняващо правото им на живот, на лична свобода и сигурност, на полова равнопоставеност и недискриминация, на свобода на придвижване и избор на местоживееене. Според Комитета домашното насилие представлява нарушение на чл. 7 от Пакта за граждански и политически права, а именно - правото всяко лице да бъде свободно от мъчение, унижително и нечовешко отношение и/или наказание.

Според чл. 2 от Закона за защита от домашното насилие, то се представя като „всеки акт на физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права...”. В днешно време се разглежда като една от най-коварните и чести форми на насилие срещу жените (не са изключение и случаи на домашното насилие над мъже и деца). Законът за защита от домашното насилие посочва, че децата, свидетели на насилие в дома също са жертви на такова. Наблюденията на ООН сочат, че дете което става свидетел на домашно насилие срещу майката /директно или косвено/ обикновено е емоционално обременено и травмирано. Около 63 процента от момчетата, които са били свидетели на домашно насилие срещу майките си, се превръщат в насилници в своя зрял живот, а около 56 процента от момичетата, попаднали в подобна ситуация, в зряла възраст несъзнателно също стават жертви на насилие.

Не съществуват преки „*причини*“, но съществуват допълнителни рискови фактори, които увеличават риска от извършването на насилие. Всички те си приличат по това, че насилникът иска да има пълно надмощие над жертвата. Насилникът може да убеди жертвата, че тя заслужава насилие и го е провокирала по такъв начин, като в същото време сам контролира себе си и поведението си. Голяма част от упражняващите насилие са усвоили насилственото поведение през детството си. Жертвите често **прикриват насилието**, поради самообвинение, чувство за вина, срам и неудобство, страх от неразбиране и обвинение в лъжа, страх от ескалиране на насилието в случай на разкритие, страх от нормативни процедури (полиция, социални работници, съд) и последиците от тях.

По Закона за защита от домашно насилие **право на защита** има всяко лице, пострадало от домашно насилие, извършено от съпруг/бивш съпруг; лице, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство; лице, от което има дете; лице, с което се намира в родство по съребрена линия до четвърта степен включително; лице, с което се намира или е било в родство по сватовство до трета степен включително; настойник, попечител или приеман родител; възходящ или низходящ на лицето, с което се намира във фактическо съпружеско съжителство.

На 20.11.1989 г. Общото събрание на Организацията на обединените нации приема Конвенцията за правата на детето – първата юридически обвързваща международна конвенция, която утвърждава човешките права на всички деца. Република България ратифицира Конвенцията с решение на ВНС от 11.04.1991 г. и от месец юни 1991 г. тя е в сила за страната и е част от вътрешното право. Член 19 гласи: „1. Държавите – страни по Конвенцията предприемат всички подходящи законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления, докато то е под грижите на родителите си или на единия от тях, на законния си настойник или на всяко друго лице, на което то е поверено. „2. Такива защитни мерки включват според случая ефективни процедури за създаване на социални програми за осигуряване необходимата подкрепа на детето и на лицата, които се грижат за него, както и на всички други форми за предотвратяване и разкриване, докладване, отнасяне за

разглеждане, разследване, разглеждане и проследяване на случаите на малтретиране на деца, описани по-горе, и според случая за намеса на съдебните органи.“

Конвенцията за правата на хората с увреждания, одобрена от Общото събрание на ООН през декември 2006 г., укрепва правата на децата с увреждания и въвежда нови задължения за страните за премахването на бариерите, които ограничават тяхното участие във всички сфери на живота. България е ратифицирала и двете конвенции. През последното десетилетие страната предприе важни стъпки към приобщаването на децата с увреждания. Въпреки усилията на национално ниво обаче, децата с увреждания продължават да са едни от най-изключените и невидими групи в обществото.

Правителството прие План за действие за периода 2023-2026 г. за изпълнение на Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца

<https://sacp.government.bg/>

Заложените мерки и дейности целят предприемането на адекватни и навременни действия от страна на органите за закрила и ангажираните институции и организации за превенция на насилието и подобряване на взаимодействието между тях. Изпълнението на плана ще повиши информираността на децата как работи системата за закрила и как могат да сигнализират отговорните институции.

I. АГРЕСИЯ, НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ

Причини и фактори за възникване

Агресията, насилието и тормоза могат да се разглеждат като вътрешно взаимодействие на няколко важни подсистеми (ученик, семейство, училище и квартал). Агресията е насочена към връстници или към ученици на друга възраст, към учители, дори и към родители.

Най-общо казано, агресията е поведение, което води до посегателство върху личността на другия. Тормоз е всяка форма на агресия, която е системна и повтаряща се във времето. Тормозът цели доминиране над другия и подронване на самочувствието и свободната му воля. Агресията и тормозът може да се изразяват чрез физически и/или психологически въздействия.

През последното десетилетие насилието сред тийнейджърите се е увеличило двадесет пъти. Всяко второ дете на възраст между десет и шестнадесет години е преживяло по един или друг начин акт на насилие. Всяко пето насилствено криминално деяние се извършва от деца или с участие на деца. Всяка година криминалната статистика, проучванията на общественото мнение и научните изследвания констатира нарастване броя на „жертвите” и „насилниците” сред тийнейджъри. По данни от 2023 г. делът на осъдените непълнолетни лица спрямо общо осъдените е 3,6%. По официални данни всяка година се самоубиват над 50 непълнолетни българчета. Самоубийството е форма на агресия, насочена към самия себе си. Според последните данни около 25 на сто от учениците във всеки клас са били пряка или косвена жертва на насилие. Децата, които са били насилници, в по-голямата част от случаите стават престъпници. Според статистиката 60% от тях по-късно имат проблеми със закона. А 40 на сто стават рецидивисти.

Насилието се дефинира като „агресивно поведение, чрез което извършителят използва собственото си тяло или даден предмет (включително и оръжие), за да нанесе (относително сериозна) травма или чувство на дискомфорт върху друг индивид” (Olweus, 1999). Като цяло насилието се разглежда като „умишлено използване на физическа сила, възможна или реална, срещу даден индивид, група от хора или общности, която или завършва със, или има голяма вероятност да завърши с наранявания, смърт или психологически травми, невъзможност за развитие или загуба (World Health Organisation (WHO), 2002). В този смисъл насилието е агресивно

поведение, което може да се изразява във физическо, сексуално или емоционално малтретиране. Агресивното поведение се извършва от един или от група индивиди върху един или няколко индивида. Насилието, свързано с физическо малтретиране е това, при което “детето, подрастващия или групата директно или индиректно малтретира, наранява или убива друг или други. Агресивното поведение може да включва блъскане, бутане, разтърсване, ритане, стискане, изгаряне или каквато и да е друга форма на физическо насилие над личността или хората или върху собствеността. Насилието, свързано с психическо малтретиране е това, при което съществуват словесни атаки, заплахи, подигравки, подмятания, присмех, викове, изолация и злонамерени слухове”. (O’Moore, 2006).

Училищното насилие може да се изразява под формата на индиректно и преднамерено изолиране на някого от другите, клюки, клевети. В подобни случаи агресорът убеждава другите да атакуват жертвата вместо него. Такива появи се разглеждат като „асоциално поведение в училищата, които обхващат целия спектър на вербално и невербално взаимодействие между индивидите, които са активни във или извън училище. Насилието включва злонамерени или уж злонамерени намерения, причиняващи умствени, физически или материални увреждания или наранявания на лица във или извън училище, като се нарушават неформалните правила на поведение“ (Huysbregts, Vettenburg, & D’Aes, 2003).

Насилието може да се проявява и като „нехаен“, „лекомислен“ (побезобиден, незлонамерен, без съзнателно намерение за причиняване на физическа или психическа болка) вариант – участниците са конформисти, които не осъзнават или не разбират какво причиняват на околните. Този втори вариант е по-характерен за момчетата, а първият, свързан с пряко физическо въздействие – за момчетата. Психическият тормоз е по-разпространен от физическото насилие сред учениците по данни на УНИЦЕФ.

Какви са видовете насилие и как да ги разпознаваме?

Насилието може да бъде от възрастен към дете, между деца и от дете към възрастен. Някои от формите на насилие са видими, други – по-трудно уловими, но и в двата случая последиците могат да бъдат много тежки за децата.

Физическо насилие е всяко физическо посегателство, което причинява болка или предизвиква страх у детето.

Психическо насилие са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето – подигравателно отношение, заплахи, подценяване, дискриминация, отхвърляне и др.

Сексуално насилие е въвличането на дете в сексуални действия, които то не разбира напълно и за които няма капацитет да даде съгласието си да участва поради когнитивната си незрялост и млада възраст.

Тормозът е специфичен вид насилие сред децата и е сред най-неуловимите форми на агресивно поведение и насилие. Но не всеки акт на насилие е тормоз. Тормозът между връстници е групов феномен, извършва се в присъствието на други връстници и в отсъствието на възрастни. Проф. д-р Дан Олвеус определя тормоза като „повтарящи се във времето негативни действия от страна на един или повече ученици, когато някой умишлено причинява или опитва да причини травма или дискомфорт на друго дете чрез физически контакт, чрез думи или по друг начин.“

Кибернасилието и кибертормозът се осъществяват в дигитална среда. Включват създаване и разпространение на обидни, заплашителни и подигравателни снимки и текстови съобщения, които уронват достойнството на детето или го унижават. Може да става дума за снимането на дете с мобилен телефон и разпространяването на снимки или видеозапис без негово съгласие, кражба на самоличност/профили, обиди, разпространение на слухове в социалните мрежи и др. Тези действия са изключително травматизиращи, защото запечатват и популяризират акта на насилие.

Онлайн тормозът нараства значително през последните години, а част от случаите се зараждат именно между съученици в училище. Почти 1/3 от тийнейджърите и 15% от децата са били засегнати от негативно отношение в интернет, сочи допитване на Yettel от 2024 г. Сравнение с данните от предходната година показва, че делът на децата, станали обект на онлайн тормоз, расте. Най-често той е под формата на обиди и подигравки, но не са изключение и по-сериозни случаи с кражба на профили и разпространяване на невярна информация.

Ако имате съмнение, че дете е жертва на насилие, носите моралната и гражданската отговорност да подадете сигнал до отдел „Закрила на детето“, Държавната агенция за закрила на детето или МВР.

***Сигнали за деца в риск или жертви на насилие може да се подават
електронно или на следните телефонни номера в страната:***

- Национална телефонна линия за деца: тел. 116 111 и на тел. 112
- Държавна агенция за закрила на детето: тел. + 359 2 9339011; факс + 359 2 9802415; email: stopech@sacp.government.bg
- Гореща телефонна линия за пострадали от насилие + 359 2 9817686 – на цената на градски разговор или на тел. 0800 18676 – безплатен. Линията работи от 09.00 ч. до 21.00 ч. Първият телефон на линията е достъпен и за хора извън страната.
- Сигнал за кибертормоз може да се подаде на сайта на [Българския център за безопасен интернет](https://www.safenet.bg/) - <https://www.safenet.bg/> или към Дирекция „Киберпрестъпност“ при [ГДБОП-MBP](https://www.gdpo-mbp.bg/).

**Национална телефонна линия
за онлайн безопасност на деца**

safenet.bg

Психологически профил на жертвите на насилие и агресорите в училище

Насилието в училище не е просто лошо поведение – то може да нарани човек дълбоко и за дълго време. Когато дете бъде обиждано, блъскано, изолирано или заплашвано, то започва да се чувства несигурно, уплашено и само. Тези чувства често остават скрити, но влияят на всичко – на ученето, на приятелствата, дори на това как човек гледа на себе си. Затова е много важно да разбираме какво преживяват децата, които са станали жертви на насилие. Когато знаем как се чувстват, какви сигнали дават и от какво имат нужда, можем по-лесно да им помогнем. Темата ни учи да бъдем по-внимателни, по-добри и по-отговорни към другите – и като деца, и като възрастни.

Общи характеристики на жертвите на насилие в училище

Жертвите на насилие в училище често се различават от другите деца не по нещо „лошо“, а просто защото са по-уязвими в определени моменти от живота си. Много често те не казват на никого какво им се случва, защото се страхуват или се срамуват. Затова е важно да знаем как да ги разпознаваме и да им помагаме.

Възрастови особености

Най-често жертви на насилие стават деца в началните и прогимназиалните класове – между 7 и 14 години. В тази възраст децата още се учат как да общуват, не знаят как да се защитят и много силно преживяват думите и действията на другите.

Социален статус

Децата, които са по-различни от повечето – защото са нови в класа, нямат много приятели, обличат се по друг начин или идват от семейства с трудности – често се оказват изолирани. Понякога просто изглеждат по-тихи, притеснени или „неприети“ от останалите, и това ги прави по-лесна мишена.

Семейна среда

Ако едно дете не получава достатъчно обич, разбиране и подкрепа у дома, то е по-склонно да се чувства безпомощно и беззащитно. В някои случаи семейството може да е твърде строго или напрегнато, а понякога пък детето се чувства „невидимо“. И в двата случая това увеличава риска то да стане жертва на тормоз в училище.

Поведенчески признаци

Децата, които страдат от насилие, често се затварят в себе си. Може да започнат да избягват училище, да отсъстват често без ясна причина или да спрат да участват в час. Понякога оценките им падат, а друг път изглеждат неспокойни, плашливи или дори прекалено угодливи.

Емоционално състояние

Жертвите на насилие често започват да вярват, че с тях нещо не е наред. Самооценката им пада, чувстват се виновни, засрамени или изплашени. Те се притесняват да говорят, за да не станат още по-голям обект

на подигравки или агресия. Тези чувства могат да останат дълго време, дори след като насилието спре.

Какво се случва с жертвите след насилието (психологически последици)

Когато едно дете е било наранявано – с думи или с действия – това не минава просто така. Болката не е само физическа. Дори когато насилието спре, в душата на детето могат да останат силни и тежки чувства, които пречат на живота му.

Тревожност и тъга, които не минават

Деца, преживели тормоз, често започват да се тревожат без ясна причина – за училището, за другите деца, за това как изглеждат или говорят. Могат да се чувстват тъжни всеки ден, да не им се става сутрин, да не се радват на нещата, които преди са обичали. Това състояние се нарича депресия, но често изглежда просто като постоянно лошо настроение и безразличие.

Посттравматичен стрес (ПТСР)

Понякога преживяното насилие оставя толкова силна следа, че детето започва отново и отново да преживява случилото се – в сънищата си, в мислите си, дори от малки неща като шум, определено място или израз. То се плаши лесно, избягва ситуации, които му напомнят за случилото се, и често е нащрек, дори когато е в безопасност.

Трудности в доверието и приятелствата

Когато някой е бил нараняван, дълго време след това му е трудно да се довери на другите. Дори хората да са добри, жертвата на насилие се страхува, че ще бъде предадена или отхвърлена отново. Това пречи на изграждането на истински приятелства и кара детето да се чувства още по-самотно.

Самонараняване и тежки мисли

Някои деца започват да вярват, че заслужават това, което им се е случило. Чувстват се безполезни, срамуват се от себе си и не виждат изход. Това може да доведе до опасни поведения – като самонараняване (например

да си причиняват болка умишлено) или дори мисли за това да не искат повече да живеят. Тези мисли са много сериозни и винаги трябва да се потърси помощ – от родител, учител, училищен психолог или друг възрастен, на когото се има доверие. Тяхната подкрепа би могла да бъде от решаващо значение за възстановяване на психиката на детето.

Как жертвите на насилие се опитват да се справят – механизми

Когато едно дете изпита насилие, понякога то не знае как да се справи с болката и страха, които изпитва. Всеки човек реагира различно на тежки моменти, но е важно да знаем, че има начини да се преодолеят трудностите, дори когато изглеждат непоносими.

Избягване и оттегляне

Много деца, които са жертви на насилие, започват да се оттеглят и да се опитват да избегнат ситуацията. Те могат да се скрият в себе си, да не искат да говорят за чувствата си или да се отдръпнат от други хора. Те може да не искат да ходят на училище или да се срещат с приятели. Това е начин да се защитят, но не решава проблемите, а често ги влошава.

Търсене на помощ

Някои деца разбират, че не могат да се справят сами и започват да търсят помощ. Те се обръщат към родителите си, учители, приятели или психолог, за да споделят какво преживяват. Това е много важен механизъм за справяне, защото когато не си сам в трудността, можеш да получиш подкрепа и да започнеш да се възстановяваш.

Защитни механизми – потискане, изолация, отричане

Понякога, за да се справят с болката и страха, някои деца прибегват до потискане на емоциите си. Те може да се опитват да не се замислят за случилото се, да не мислят за болката, като я „запечатват“ в съзнанието си. Други може да се изолират още повече или да отричат, че проблемът съществува. Тези защитни механизми могат да бъдат полезни в краткосрочен план, но в дългосрочен може да затруднят възстановяването.

Позитивни примери за излизане от ролята на жертва

Няма универсален начин за справяне, но е възможно да се излезе от ролята на жертва и да се започне ново начало. Много деца успяват да се възстановят чрез помощ от психолог, подкрепа от семейството и приятелите или дори чрез участие в програми за менторство, където по-големи или опитни хора ги насърчават и им помагат да преодолеят трудностите. Важно е да се намери правилната подкрепа, за да се излезе от болезнената ситуация и да се изгради по-силно и щастливо бъдеще. Училището е не само място за учене, но и среда, в която децата трябва да се чувстват сигурни, обичани и уважавани. Учители, съученици и училищни психолози играят важна роля в разпознаването на насилието и в осигуряването на подкрепа за тези, които страдат. Всеки от нас може да бъде част от решението!

Как учители, съученици и психолози могат да разпознаят и подкрепят жертвите на насилие

Учителите са в предната линия, когато става въпрос за разпознаване на проблеми в училище. Те могат да забележат промени в поведението на децата – например ако някой започне да се оттегля, да се затваря в себе си или да има проблеми с ученето. Учителите трябва да бъдат внимателни и да търсят знаците на насилие, като чести отсъствия, агресивно поведение или пък прекалена тревожност.

Съучениците също играят важна роля, защото често те са първите, които забелязват, ако някой е тормозен. Те могат да изиграят ключова роля, като станат приятели на пострадалото дете и го подкрепят, като му помогнат да сподели с възрастните. Ако съученик е жертва, важно е да не се мълчи, а да се потърси помощ от възрастен.

Училищният психолог е професионалист, който може да помогне на детето да изрази чувствата си, да обработи травмата и да развие стратегии за справяне с трудностите. Те могат да проведат индивидуални сесии или да работят със семейството, за да създадат стабилна и подкрепяща среда за детето.

Какво се крие зад маската на агресора в училище?

Агресията в училище може да бъде не само физическа, но и вербална, психологическа или социална. За да разберем по-добре агресора, трябва да се запитаме какво стои зад неговото поведение. Всеки агресор има различни мотиви, но има и общи характеристики, които могат да ни помогнат да разпознаем и разберем причините за агресията

Какво обикновено води до агресия?

Агресията може да бъде резултат от различни фактори – от емоционални проблеми, до социални и семейни фактори. Това не означава, че агресорът е лош човек, но неговото поведение може да бъде сигнал за неразрешени вътрешни конфликти и болка.

Социален статус и семейна среда

Много агресори идват от семейни условия, които са напрегнати или неуспешни. Това могат да бъдат семейства с конфликти, липса на подкрепа или дори премълчаване на проблеми. В други случаи, агресорите може да са жертви на насилие в семейството и да изразяват своите емоции чрез агресия към другите. Агресията също може да бъде свързана с социална изолация или липса на социална подкрепа. Децата, които нямат добри отношения с връстниците си, понякога използват насилието като начин да възстановят чувството за власт и контрол.

Поведенчески и емоционални признаци на агресора

Агресорите често проявяват неспособност да контролират емоциите си и реагират импулсивно в ситуации, които ги разстройват. Те може да имат ниска самооценка и да се чувстват несигурни в себе си. За да компенсират тези чувства, те може да се опитват да контролират другите, да ги притискат или да се налагат чрез агресия.

Друга честа характеристика на агресорите е неспособността да съчувстват на другите или да разпознават емоциите на жертвите си. Те може да не осъзнават или да не се грижат за болката, която причиняват.

Причини за агресията

Травма и неразрешени емоции: Агресорите често са преживели емоционални травми (насилие или отхвърляне) и изразяват своята болка чрез агресия.

Страх от отхвърляне или неуспех: Те могат да се страхуват, че няма да бъдат приети от връстниците си, и затова използват агресия, за да получат внимание и уважение.

Желание за контрол и власт: Някои агресори използват насилието, за да се чувстват по-силни и да имат власт над другите, особено ако те самите се чувстват безсилни в други аспекти от живота си.

Рискови фактори за агресия

История на насилие в семейството: Децата, които са свидетели на насилие у дома, може да възприемат агресията като нормален начин на поведение.

Проблеми с контрола на импулсите: Някои деца трудно се научават да контролират своите импулси и могат да реагират с агресия при всяко разочарование или стресова ситуация.

Ниски социални умения: Децата, които не са научени как да решават конфликти мирно, често прибегват до насилие, когато се чувстват заплашени.

Как да се справим с агресорите?

Важно е да разберем, че агресията не трябва да бъде оправдавана, но разбирането на причините за нея е ключово. Агресорите също могат да получат помощ, като научат по-здравословни начини за справяне с емоциите си. Това може да включва:

Терапия и консултации за обработка на травми и емоционални проблеми.

Обучение по социални умения: Как да се справяме с конфликти без насилие, как да изразяваме емоциите си по безопасен начин.

Семейна подкрепа: Работата с агресора и неговото семейство, за да се изградят здрави взаимоотношения и да се намалят рисковете за бъдещи конфликти.

Последствия от неотработени травми на агресора

Когато агресорите не успеят да обработят или излекуват своите травми,

те могат да изпитат сериозни и дълготрайни последствия, които не само засягат тяхното личностно развитие, но и взаимоотношенията им с околните. Неотработените травми могат да доведат до дълбоки психологически, социални и поведенчески проблеми, които затрудняват тяхната интеграция в обществото и водят до повторна агресия.

Психологически последствия

Продължаваща вътрешна болка и страдание: Неуспешното справяне с травмите може да доведе до постоянно чувство на вътрешен конфликт и болка. Агресорите може да се чувстват нещастни, необичани или неразбрани, което води до влошаване на самооценката им.

Тревожност и депресия: Неотработените травми могат да доведат до развитие на тревожни разстройства и депресия. Чувствата на вина, срам и страх може да затруднят нормалното функциониране в ежедневието и да доведат до психологическа изолация.

Посттравматичен стрес (ПТСР): Някои агресори могат да развият посттравматичен стрес, особено ако са били свидетели или жертви на насилие в миналото. Това състояние може да им причини повторни преживявания на травмата, кошмари и емоционални избухвания.

Социални последствия

Лоши социални умения и затруднения в отношенията: Агресорите, които не са разрешили своите вътрешни конфликти, често имат затруднения при изграждането на здрави отношения с другите. Те може да бъдат неспособни да се доверяват на хората около тях и да се чувстват изолирани или неприети.

Продължаваща агресия: Без правилно насочване на поведението и без разбиране на причините за агресията, тези индивиди може да повторят поведението си в бъдеще. Тяхната агресия може да стане хронична и да се проявява в отношения с приятели, колеги или дори в по-късна възраст, водейки до социална изолация и конфликти.

Ниска социална адаптация: Ако агресорът не получи необходимата помощ, той може да срещне трудности в адаптацията към социалните норми и да остане настрана от здравословни взаимоотношения. Това може да затрудни тяхната интеграция в училището или в обществото като цяло.

Поведенчески последици

Неразрешени конфликти: Агресорите, които не са научили как да управляват своите емоции и да разрешават конфликти по здравословен начин, често прибегват до насилие, когато се чувстват заплашени или не разбират как да се справят с трудни ситуации.

Продължаваща непокорност и бунтарство: Неотработените травми могат да предизвикат у агресора бунтарско поведение или неподчинение, като начин да изразят своето недоволство или разочарование от околния свят. Тези поведенчески модели могат да бъдат хронични, ако не се предприемат навременни интервенции.

Дългосрочни последици за бъдещето

Възможност за по-тежки престъпления: Агресорите, които не получават адекватна помощ, могат да преминат към по-тежки форми на насилие в бъдеще, включително криминални деяния. Те може да започнат да използват насилие и в зряла възраст, което може да има сериозни правни и социални последици.

Задълбочаване на вътрешната травма: Без лечение, вътрешната болка и травма на агресора може да се задълбочат, водейки до психологическо и емоционално саморазрушение, което може да се отрази на цялото им бъдеще.

Психологическите профили на жертвите и агресорите на насилие в училище ни помагат да разберем по-добре сложността на тези взаимоотношения и да открием начини за подкрепа и превенция. Жертвите на насилие често носят тежестта на емоционални и психологически травми, които могат да повлияят на тяхното самочувствие, социални умения и способност за изграждане на здрави взаимоотношения. Те може да проявяват поведенчески признаци като затвореност, тревожност, чести отсъствия и спад в успеваемостта, които са важни за разпознаване и интервенция.

От друга страна, агресорите също често имат дълбоки вътрешни конфликти и травми, които ги карат да използват насилие като начин да компенсират своите собствени чувства на безсилие или страх. Въпреки че агресията не може да бъде оправдана, разбирането на причините за нея е важно, за да може обществото да предприеме стъпки за справяне с тези поведенчески проблеми и за осигуряване на подкрепа за агресорите.

Ключово е да се създаде безопасна и подкрепяща училищна среда, в която както жертвите, така и агресорите могат да получат нужната помощ. Ранната интервенция, превантивните програми и подходите за разрешаване на конфликти чрез медиация могат да играят съществена роля в намаляването на насилието и в създаването на климат на уважение и разбирателство между учениците. Всички членове на училищната общност – учители, ученици, родители и училищен персонал – трябва да бъдат ангажирани в процеса на подкрепа и превенция, за да се осигури по-добро бъдеще за всички деца, далеч от насилието и страха.

II. КОНФЛИКТЪТ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА АГРЕСИЯ

Методи за предотвратяване на конфликти. Методи за превенция на насилието.

Конфликтът е ситуация, в която две или повече страни имат различни нужди, желания, мнения или цели, които се сблъскват. Това може да доведе до напрежение, неразбирателство или противопоставяне.

Конфликтите са неизменна част от общуването между учениците в училищна среда. Те могат да възникнат поради различни причини, свързани с индивидуалните особености на децата, семейната среда, социалните умения и училищната култура.

Най-общо причините са:

1. Индивидуални и психологически фактори

- Различия в темперамента и характера на децата – някои са по-склонни към агресивно поведение, докато други са по-отстъпчиви.
- Липса на емоционална интелигентност – децата, които трудно разпознават и управляват емоциите си, са по-склонни към конфликти.
- Стремж към доминиране (желание за налагане на мнение).

2. Социални и комуникационни фактори

- Липса на умения за разрешаване на конфликти – много деца не знаят как да изразят несъгласие по конструктивен начин.
- Влияние на приятелските групи – конкуренцията и съперничеството могат да доведат до напрежение.
- Културни и социални различия – различният произход на учениците може да предизвика неразбиране и напрежение.

3. Училищни фактори

- Натоварване с учебни ангажименти и стрес – напрежението от оценки, изпити и очакванията на родителите може да доведе до повишена раздразнителност.
- Недостатъчен контрол и липса на адекватна намеса от страна на учителите.
- Несъзнателно насърчаване на съревнование, което може да засили конфликтите между учениците.

4. Влияние на семейната среда

- Липса на подкрепа и разбиране в семейството – децата, които изпитват несигурност у дома, могат да проявяват агресия в училище.

- Възпитателни модели – ако в семейството се използва насилие или агресия за разрешаване на проблеми, децата могат да възприемат същия модел на поведение.
- Социално-икономически фактори – неравенствата между учениците могат да доведат до конфликти на базата на материалното положение.

Конфликтите между децата в училище могат да възникнат по различни причини, но най-често те се дължат на следните фактори:

1. Междуличностни различия

- Различия в характерите – несъвместимост в темперамента и начините на общуване.
- Борба за лидерство – желание да доминират в групата или класната стая.
- Завист и конкуренция – особено в академичен или спортен план.

2. Нарушаване на лични граници

- Обиди и подигравки – вербален тормоз или заяждане, което накърнява самочувствието на другия.
- Физическа агресия – бутане, удряне, вземане на вещи без разрешение.
- Разпространяване на слухове – манипулиране на информация с цел уронване на репутацията на друг ученик.

3. Социални фактори и групови конфликти

- Формиране на „клик“ – изключване на някои деца от социални групи.
- Натиск от връстници – опити да бъдат принудени към определено поведение.
- Дискриминация и предразсъдъци – свързани с етническа, социално-икономическа или културна принадлежност.

4. Учебни и дисциплинарни причини

- Спорове за оценки – несправедливи сравнения между ученици.
- Неспазване на правилата – някои ученици нарушават реда, което дразни другите.
- Разделение на групи в клас – формиране на противопоставящи се лагери в училищна среда.

5. Външни фактори (влияние на семейната среда и социалните мрежи)

- Пренос на напрежение от семейството – домашни проблеми, които рефлектират върху поведението на детето.

- Влияние на социалните мрежи – онлайн конфликти, които се пренасят в реалния живот.
- Сравнение на социалния статус – различия в материалното положение, което може да доведе до подигравки и завист.

Конфликтите обикновено се възприемат като проблем, но всъщност те имат както негативни, така и позитивни аспекти, в зависимост от това как се управляват.

Негативни аспекти на конфликта

- Повишен стрес и напрежение – конфликтите могат да доведат до тревожност, стрес и влошено емоционално състояние при децата.
- Нарушаване на взаимоотношенията – често водят до разрушаване на приятелства и социални връзки.
- Агресия и насилие – неконтролираният конфликт може да прерасне във вербална или физическа агресия.
- Отслабване на мотивацията – децата, които често са въввлечени в конфликти, могат да загубят интерес към учебния процес и социалния живот.
- Изграждане на негативен образ за себе си и другите – повтарящите се конфликти могат да формират чувство на несигурност, ниско самочувствие или негативни стереотипи за околните.

Позитивни аспекти на конфликта

- Развитие на социални умения – децата се учат да преговарят, да изразяват мнението си и да намират компромиси.
- Подобряване на емоционалната интелигентност – развива се способността за разпознаване и управление на емоциите.
- Стимулиране на критично мислене – конфликтите учат децата да анализират ситуации, да разбират различни гледни точки и да вземат информирани решения.
- Засилване на личностното израстване- Децата, които се научат да решават конфликти конструктивно, стават по-уверени и самостоятелни.
- Изграждане на по-здрави взаимоотношения- След успешно разрешен конфликт връзките между учениците могат да станат по-здрави, тъй като се изгражда взаимно разбирателство.

Конфликтите могат да имат както разрушителен, така и градивен ефект. Важно е децата да бъдат обучавани как да ги разрешават конструктивно, за да се минимизират негативните последици и да се използват техните позитивни аспекти за личностно развитие.

Основни признаци, че конфликтът може да прерасне в агресия и насилие:

- Засилване на емоциите
- Повишаване на гнева, ярост, разочарование и нетърпимост.
- Увеличаване на викове, обвинения и обиди.
- Неспособност за комуникация
- Едната или двете страни отказват да слушат другата.
- Неспособност да се направи компромис или да се намери решение.
- Физически прояви на агресия
- Бутане, удряне, ритане, дърпане на вещи. Заплашителни жестове, стискане на юмруци, навлизане в личното пространство.
- Въвличане на други хора
- Включване на приятели или групи за подкрепа, което може да доведе до ескалация. Разпространяване на слухове или подстрекаване към агресия.
- Отмъстително поведение
- Действия, насочени към умишлено нараняване (емоционално или физически). Проява на злоба и желание за възмездие.
- Дългосрочна ескалация на конфликта
- Ако конфликтът остане нерешен и се повтаря, напрежението може да нарасне. Натрупване на негативни емоции, което води до избухване.

Как да се предотврати ескалацията в кризисен момент?

- Активно слушане – когато слушаме внимателно другия човек – без да прекъсваме, без да бързаме с мнение – показваме уважение. Това често е достатъчно, за да избегнем конфликт още в зародиш.
- Ясна и спокойна комуникация – много конфликти възникват от недоразумения. Затова е важно да изразяваме чувствата и нуждите си открито, но спокойно, без обвинения. Пример: вместо „Никога не ми

помагаш!“, по-добре: „Имам нужда от помощ с това, можеш ли?“.

- Уважение към различията – хората са различни, имат различен стил на мислене, темпо, начин на общуване. Ако приемем това, ще сме по-толерантни и по-малко склонни да се конфронтираме.
- Предварителни договорки – в работата, в семейството или в училище помага да има ясни правила и договорки – кой за какво отговаря, какво се очаква. Това предотвратява обърквания и разочарования.
- Емоционална саморегулация – ако усещаме, че „завираме“, е по-добре да си дадем малко време преди да реагираме. Дори едно дълбоко дишане или кратка пауза могат да спасят ситуацията.
- Изграждане на доверие – когато между хората има доверие и усещане за сигурност, те по-рядко влизат в конфликти. Доверието се гради с постоянство, честност и последователност.

Методи за превенция на насилието.

Превенцията на насилието сред учениците изисква иновативни методи, които ангажират децата по интерактивен и емоционално значим начин. Ето някои ефективни стратегии:

1. Геймификация на превенцията на насилието

- Симулационни игри – учениците влизат в ролеви ситуации, в които трябва да решават конфликти без агресия.
- Образователни настолни игри – например игри с въпроси и предизвикателства за мирно разрешаване на спорове.
- Дигитални платформи – приложения и интерактивни видеа, които обучават на емоционална интелигентност.

2. Peer-to-Peer (ученици обучават ученици)

- Програми за ученическо посредничество – по-големи ученици се обучават да бъдат медиатори при конфликти.
- „Посланици на мира“ – избрани ученици работят заедно с учители, за да създават безопасна среда.
- Работа в двойки – учениците се насърчават да помагат на връстниците си при трудни ситуации.

3. Въвеждане на техники за управление на емоциите

- Йога и медитация за деца – помага за овладяване на импулсивността.
- Дихателни упражнения – техники за успокояване в напрегнати

моменти.

- Емоционални дневници – учениците записват чувствата си и ги обсъждат с учители.

4. Драматерапия и театър

- Форум театър – учениците изиграват конфликтни ситуации и заедно намират решения.
- Импровизационни игри – помагат за изразяване на емоции по безопасен начин.
- Разиграване на казуси от реалния живот – учат се на алтернативни реакции.

5. Социални проекти и кампании

- Проекти „Училище без насилие“ – учениците сами предлагат идеи за подобряване на училищната среда.
- Креативни предизвикателства – създаване на постери, видеа и комикси по темата.
- Дни без агресия – специални събития за насърчаване на толерантност и приятелство.

Казус: Конфликт между ученици заради слухове и изключване от група

Ситуацията:

В клас 9 „Б“ има два основни ученика – Мартин и Анна. Те са добри приятели от началото на учебната година и често работят заедно в различни групови проекти и занимания. В последно време обаче, между тях възникват конфликти. Мартин започва да забелязва, че Анна става все по-близка с друга група ученици в класа, която обикновено изключва Мартин от разговорите и активностите. Той започва да се чувства игнориран и оставен настрана. В резултат на това започва да споделя с други ученици, че Анна е „предала“ тяхното приятелство и че е започнала да се държи арогантно. Междувременно, Анна чува слухове, че Мартин я е обиждал зад гърба ѝ, като разпространявал неверни твърдения, че тя „играе двойна игра“ и „не е истинска приятелка“. Тези слухове започват да се разпространяват из целия клас. Анна започва да избягва Мартин, като отказва да го включва в разговори и групови дейности, а в същото време започва да се сближава с новите си приятели. Мартин от своя страна не спира да я обижда и да я

критикува пред съучениците си. Това води до по-нататъшна изолация и влошаване на отношенията им.

Реакции на учениците:

- Мартин се чувства наранен и разочарован от поведението на Анна, която той смята за своя близка приятелка. Той се опитва да се защити, като говори лошо за нея пред другите.
- Анна, след като научава за слуховете, започва да се чувства предадена и наранена. Тя решава да прекрати отношенията с Мартин и започва да общува само с новата си група приятели.
- Други ученици в класа започват да се намесват, като взимат страната на един от двамата, което води до още по-голямо разделение и конфликти в групата.

Възможни последици:

- Ученикът, който се чувства изолиран (в този случай Мартин), може да започне да се чувства депресиран и незащитен, като това да доведе до по-голяма агресивност или, напротив, до социална изолация.
- Анна може да изпита стрес и тревожност заради неприятните слухове, които се разпространяват за нея, и да загуби самочувствието си.
- Другите ученици в класа, които се намесват, също могат да станат жертви на конфликта или да изразят негативни чувства към един от двамата ученици.

Алгоритъм на действие за разрешаване на конфликта:

1. Обратна връзка с учениците:

Педагогът или училищният психолог организират индивидуални разговори с Мартин и Анна, за да разберат по-добре причините за конфликта и как се чувстват те. Разговорите трябва да бъдат проведени в защитена и спокойна среда, като учениците имат възможност да изразят своите чувства без да бъдат прекъсвани или съдени.

2. Обсъждане на поведението и последствията:

Педагогът или психологът обясняват какво представляват слуховете и тяхното влияние върху хората. Те говорят за вредата от разпространението на лъжливи информации и как това може да разруши отношенията и самочувствието на другите. Преподават се социални умения като „активно

слушане“, „как да изразяваме чувствата си без да нараняваме другите“ и „как да решаваме конфликти по мирен начин“.

3. Групова дискусия:

След индивидуалните срещи може да се организира групов дискусия, на която всички ученици да говорят открито за конфликта и неговите последици. Целта е да се достигне до колективно разбиране как могат да се решават конфликти без да се използват слухове или насилие.

Решаване на конфликта:

Мартин и Анна могат да бъдат насърчени да се извинят един на друг за причинените обиди и да се съгласят да преосмислят отношенията си. Ако е необходимо, да се поставят нови граници в тяхното приятелство.

Участие на учениците в упражнения за изграждане на емпатия и взаимно разбиране. Могат да се използват ролеви игри, които да им помогнат да „влязат в обувките“ на другия и да видят ситуацията от различна гледна точка.

4. Мониторинг и последващи действия:

След разрешаване на конфликта, педагогът или психологът трябва да продължат да наблюдават ситуацията, за да предотвратят бъдещи конфликти и да осигурят, че между учениците не се създават нови разделения. Възможност за последващи индивидуални консултации с учениците, ако те все още изпитват затруднения в отношенията си.

III. КИБЕРНАСИЛИЕ.

Опасностите в интернет и социалните мрежи. Защита на личните данни в интернет пространството

Киберпрестъпленията понастоящем в света заемат голям дял от престъпната дейност, поради разрастващото се потребление на компютрите и технологиите, свързани с тях, въведени в почти всяка човешка дейност. Това води до възможност и за използване личната информация на интернет потребителите за собствена изгода от злонамерени лица. Киберпрестъпленията, поради начина им на осъществяване, са на високо технологично ниво и струват на компаниите и физическите лица милиарди долари годишно за възстановяване на вредите от тях. Развитието на технологиите и все по-голямата достъпност до тях създават множество точки в домовете и офисите на потребителите, които хакерите могат да използват. Докато правоприлагащите органи се опитват да се справят с нарастващия проблем, броят на престъпниците продължава да расте, възползвайки се от анонимността на интернет.

Злонамерената връзка с хакерството е документирана за първи път през 70-те години на миналия век, когато първите компютъризирани телефони стават мишена. Технически грамотни хора, известни като „phreakers“, намират начин да заобиколят плащането на междуградски разговори чрез серия от кодове. Те са първите хакери, които се научават как да използват системата, като модифицират хардуера и софтуера, за да крадат време за междуградски телефонни разговори. Това накара хората да осъзнаят, че компютърните системи са уязвими за престъпна дейност и че колкото по-сложни стават системите, толкова по-податливи са на киберпрестъпления. През 1990 г. е разкрит мащабен проект, наречен „Операция Слънчоглед“. Агенти на ФБР конфискуват 42 компютъра и над 20000 дискети, които се използват от престъпниците за незаконно използване на кредитни карти и телефонни услуги. В тази операция участвали над 100 агенти на ФБР и е отнело две години, за да бъдат проследени само няколко от заподозрените. Въпреки това, акцията е определена като водещо усилие да се покаже на злонамерените лица в мрежата, че ще бъдат наблюдавани и преследвани.

Киберпрестъпленията се превръщат във все по-голям проблем в нашето общество, дори и да са предмет на наказателното правосъдие. Както в публичното уебпространство, така и в тъмната мрежа, киберпрестъпниците

са висококвалифицирани и не е лесно да бъдат открити. Киберпрестъпността представлява сериозна заплаха за тези, които използват интернет, като през последните няколко години беше открадната информация за милиони потребители. Тя също така нанесе сериозни щети на икономиките на много държави. Разходите за справяне с киберпрестъпления в световен мащаб достигнат десетки трилиона долари. Според проучване средната стойност на пробив в сигурността на многонационална компания е 4.35 млн. долара.

Какво представлява киберпрестъплението?

Поради сравнително новата материя, правна и технологична, налице са различни виждания по същността на този вид престъпна дейност, като се открояват няколко водещи понятия. Според някои източници киберпрестъпност е всяко деяние, при което като инструмент, цели или място на извършване се явяват компютърните системи или мрежи. Като пример за търсене на международно признато определение за киберпрестъпността може да се посочи Международната конвенция за подобряване на защитата срещу киберпрестъпността и тероризма, в която киберпрестъпността се определя като неправомерни действия срещу компютърните системи и мрежите в киберпространството. Според други този вид престъпност се асоциира с действия, извършвани с помощта на компютърни системи, които могат да бъдат незаконни или неправомерни според нормативната уредба на една или повече страни и които могат да бъдат извършени с помощта на глобалните компютърни мрежи.

В практиката терминът киберпрестъпност се използва за определяне на широк спектър от правонарушения, включително традиционните компютърни правонарушения, а също така и мрежовите престъпления. Терминът киберпрестъпност изразява не толкова единичен престъпен акт, а по-скоро съвкупност или сбор от незаконни действия и поведения в киберпространството.

Киберпрестъплението се определя като престъпление, при което компютърът е обект на престъплението или се използва като инструмент за извършване на престъпление. Киберпрестъпникът може да използва устройството за достъп до лична информация на потребителя, поверителна бизнес информация, правителствена информация или да деактивира устройството. Киберпрестъпление е също така продажбата или извличането на горепосочената информация онлайн. Киберпрестъпленията биха могли да

се разделят на три основни категории: индивидуални, имуществени и държавни. Престъпленията против собствеността са тези, при които едно лице незаконно притежава данни за банкова или кредитна карта на дадено лице. Хакерът краде банковите данни на лицето, за да получи достъп до средства, да прави покупки онлайн или да извършва фишинг измами, за да накара хората да дадат информацията си. Той може също така да използва зловреден софтуер, за да получи достъп до уебстраница с поверителна информация.

Престъпленията срещу физически лица включват разпространение на злонамерена или незаконна информация онлайн. Това може да включва киберпреследване, разпространение на порнография и трафик на хора. Престъпленията против държавното управление, назовавани също кибертероризъм, могат да бъдат хакване на правителствени уебсайтове, военни уебсайтове или разпространение на пропаганда. Извършителите обикновено са терористи или вражески правителства на други държави.

Видове киберпрестъпления

DDoS атаки

Атаките DDoS се използват, за да се направи онлайн услугата недостъпна и да се срини мрежата, като се претовари сайтът с трафик от различни източници. Големи мрежи от заразени устройства, известни като ботнети, се създават чрез поставяне на зловреден софтуер на компютрите на потребителите. След това хакерът прониква в системата, след като мрежата е изключена.

Ботнети

Ботнетите са мрежи от компрометирани компютри, които се контролират външно от отдалечени хакери. След това отдалечените хакери изпращат спам или атакуват други компютри чрез тези ботнети. Ботнетите могат да се използват и за действие като зловреден софтуер и за изпълнение на злонамерени задачи.

Кражба на самоличност

Това киберпрестъпление се извършва, когато престъпник получи достъп до лична информация на потребител, за да открадне средства, да получи достъп до поверителна информация или да участва в данъчни или здравноосигурителни измами. Те могат също така да открият

телефонен/интернет акаунт на чуждо име и да го използват, за да планират престъпна дейност, и да претендират за държавни помощи от това име. Те могат да направят това, като разберат паролите на потребителите чрез хакерство, като извличат лична информация от социалните медии или като изпращат фишинг имейли.

Социално инженерство

При социалното инженерство дейците установяват директен контакт с хора, обикновено по телефон или имейл, печелейки доверието им, като се представят за агент за обслужване на клиенти и искат нужната им информация- парола, работна ангажираност или банкова информация. След получаване на достъп до социални акаунти, те могат да продадат информацията на лицата.

PUPs

ПУП или потенциално нежелани програми са по-малко заплашителни от другите киберпрестъпления, но са вид зловреден софтуер. При този начин на действие, извършителят инсталира необходимия софтуер в системата на пострадалия, включително търсачки и предварително изтеглени приложения. Те могат да включват шпионски или рекламен софтуер.

Фишинг

Този вид атака включва хакери, които изпращат зловредни прикачени файлове или URL адреси на потребителите, за да получат достъп до техните акаунти или компютър. Киберпрестъпниците стават все по-утвърдени и много от тези имейли не се маркират като спам. Потребителите се подлъгват по имейли, в които се твърди, че трябва да сменят паролата си или да актуализират информацията си за фактуриране, което дава достъп на престъпниците.

Забранено/незаконно съдържание

Това киберпрестъпление включва споделяне и разпространение от престъпници на неподходящо съдържание, което може да се счита за силно притеснително и обидно. Оскърбителното съдържание може да включва, но не се ограничава до, сексуална активност между възрастни, видеоклипове с интензивно насилие и видеоклипове с престъпна дейност. Незаконното съдържание включва материали, пропагандиращи действия, свързани с тероризъм, и материали за експлоатация на деца. Този вид съдържание съществува както в обикновения интернет, така и в тъмната мрежа.

Онлайн измами

Те обикновено са под формата на реклами или спам имейли, които включват обещания за награди или предложения за нереални суми пари. Онлайн измамите включват примамливи оферти, които са „твърде добри, за да са истина“ и при кликуване върху тях могат да доведат до намеса на *зловреден софтуер и компрометиране на информация*.

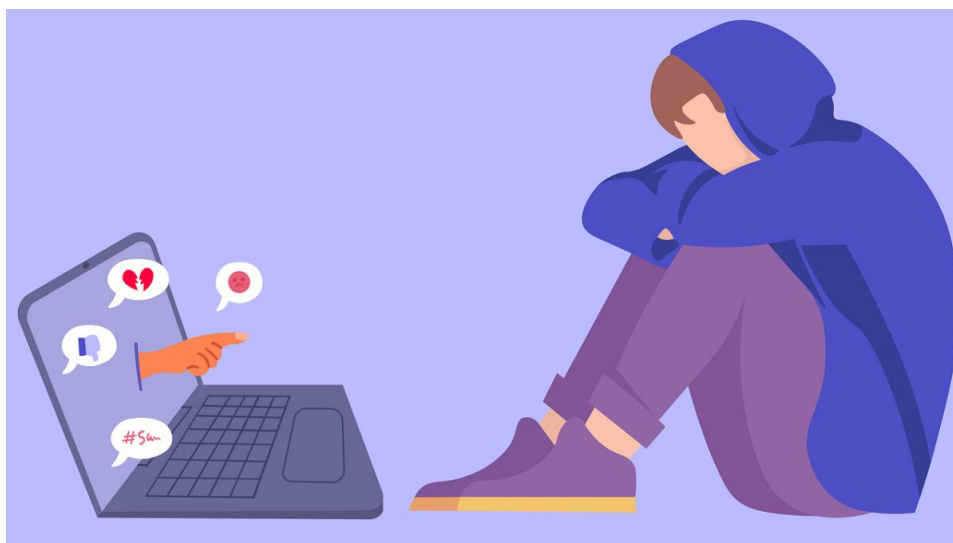
Комплекти за експлоатиране

Комплектите за експлоатиране се нуждаят от уязвимост (грешка в кода на даден софтуер), за да получат контрол над компютъра на потребителя. Те са готови инструменти, които престъпниците могат да закупят онлайн и да използват срещу всеки, който има компютър. Комплектите за експлойти се обновяват редовно подобно на нормалния софтуер и са достъпни на хакерски форуми в тъмната мрежа.

Киберпреследване

Този вид киберпрестъпление включва онлайн тормоз, при който потребителят е подложен на множество онлайн съобщения и имейли. Обикновено киберпреследвачите използват социалните медии, уебсайтовете и търсачките, за да сплашат потребителя и да му внушат страх. Обикновено киберпреследвачът познава жертвата си и я кара да се чувства уплашена или загрижена за безопасността си.

Тази последна форма на киберпрестъпност заслужава повече внимание, както предвид насочеността на програмата, така и поради особената и значимост при подрастващите.

Какво представлява кибертормозът?

Кибертормозът е тормоз чрез дигиталните технологии. Може да се случи в социалните мрежи, платформите за съобщения, платформите за игри и през мобилните телефони. Това е повтарящо се поведение, целящо сплашване, ядосване или засрамване на потърпевшите. Кибертормоз се дефинира като използване на информация и комуникационни технологии с цел продължително и враждебно поведение от страна на човек или група хора, които имат за цел да наранят жертвата. Тормозът може да се осъществи по интернет, през игра или мобилен телефон. Този тип тормоз може да причини сериозни вреди на самочувствието и увереността на детето. Децата не могат да се почувстват сигурни дори и у дома, защото могат да бъдат тормозени и там.

Разпространението на кибертормоза се увеличава и въпреки, че не е достигнало нивата на офлайн хулиганството, води до по-сериозни вреди.

Най-популярните форми на кибертормоз са разпространяване на лъжи или публикуване на неприлични снимки на някого в социалните мрежи, изпращане на обидни съобщения или заплахи през платформите за съобщения и изпращане на злонамерени съобщения под чужда самоличност на други хора. Тормозът лице в лице и кибертормозът често се случват паралелно. Но кибертормозът оставя електронна следа, която е много полезна и служи като доказателство и средство за прекратяване на подобно поведение.

Специалисти от УНИЦЕФ, международни експерти по кибертормоз и закрила на детето, съвместно с Facebook, Instagram и X (Twitter) са осъществили мащабно проучване в областта на кибертормоза, като са задали въпроса „Какво искате да знаете за кибертормоза?“ на платформата си и хиляди младите хора от всички краища на света са откликнали с мнения, което дало възможност за представяне на практически съвети как да се справят с онлайн тормоза. Обръщаме специално внимание на усилията на Детският фонд на ООН, наречен УНИЦЕФ, тъй като той е най- всеобхватната и международно призната организация, работеща за това всяко дете да учи и да придобие умения за бъдещето, да бъде защитено от насилие, експлоатация, малтретиране, пренебрегване и вредни практики, да има достъп до приобщаваща социална закрила и да живее без бедност. УНИЦЕФ

работи по въпросите на ранното детско развитие и грижите за децата, приобщаващото образование и ранното обучение, превенцията на насилието над деца, защитата на жертвите и достъпа до правосъдие, както и установяване на партньорства за съблюдаване, комуникация и насърчаване спазването на правата на детето в България.

Така УНИЦЕФ и социалните мрежи са отговорили на десет най-съществени въпроса за кибертормоза

1. Упражнява ли се онлайн тормоз върху мен? Каква е разликата между шегата и тормоза?

УНИЦЕФ: Всички приятели се шегуват помежду си, но понякога е трудно да се определи дали някой просто се забавлява, или се опитва да ви нарани, особено онлайн. Понякога тормозещият казва през смях „просто се шегувам“ или „не го приемай толкова навътре“. Но ако се чувствате наранени или смятате, че останалите се смеят на вас, вместо с вас, значи шегата е стигнала твърде далеч. Ако това продължи, дори след като сте помолили това дете да спре и все още се чувствате притеснени от случилото се, вероятно става дума за тормоз. А когато тормозът се случва онлайн, може да доведе до нежелано внимание от по-голяма група хора, включително непознати. Където и да се случва тормозът, ако не се чувствате добре, не трябва да го позволявате. Ако се чувствате зле, а тормозът продължава, тогава е необходимо да потърсите помощ. Прекратяването на кибертормоза не означава само да призовете тези, които ви тормозят, да спрат. Важно е също да осъзнаете, че всеки заслужава уважение – онлайн и в реалния живот.

2. Какви са последиците от кибертормоза?

УНИЦЕФ: Когато тормозът се случва онлайн, усещането е, че може да бъдете атакувани навсякъде, дори в собствения ви дом. Изглежда сякаш няма спасение. Последиците може да са дълготрайни и да засегнат жертвите на тормоза по много начини: психически, водещ до чувство за нещастност, срам, малоценост, гняв; емоционално- чувство за притеснение, загуба на интерес към нещата, които обичат; физически- умора, нарушения на съня, симптоми като стомашни болки или главоболие. Усещането, че са обект на присмех или тормоз от околните, пречи на жертвите на тормоза да се оплачат или да се опитат да се справят с проблема. В някои крайни случаи кибертормозът може да доведе дори до самоубийство. Кибертормозът ни засяга по много различни начини. Но те могат да бъдат преодолен и

жертвите могат да възвърнат увереността и здравето си.

3. С кого трябва да разговарям, ако някой ме тормози онлайн? Защо подаването на сигнал е важно?

УНИЦЕФ: Ако смятате, че върху вас се упражнява тормоз, първата крачка е да потърсите помощ от някого, на когото имате доверие, например родител, роднина или друг доверен възрастен. В училище може да се обърнете към педагогическия съветник, спортния треньор или любимия си учител. Ако не се чувствате комфортно да разговаряте с някого, когото познавате, потърсете телефонна линия за помощ във вашата държава, за да разговаряте с професионален консултант. (В България това е Националната телефонна линия за деца 116 111, поддържана от Държавната агенция за закрила на детето, предлагаща непрекъсната възможност за консултация с психолог по всички въпроси, които ги вълнуват). Ако тормозът се случва в платформа на социална медия, може да блокирате човека, който ви тормози, и официално да подадете сигнал за поведението му до самата платформа. Компаниите, които управляват социалните мрежи, са длъжни да поддържат сигурността на потребителите си. Би било полезно да съберете доказателства— текстови съобщения и снимки на екрана от постове в социалните мрежи, за да покажете какво се случва. За да спре тормозът, той трябва да бъде идентифициран и докладван като нещо важно. Също би било от полза да покажете на тормозещите, че поведението им е неприемливо. Ако сте в непосредствена опасност, трябва да се свържете с полицията или аварийните служби във вашата държава. За да спре тормозът, той трябва да бъде идентифициран и докладван като нещо важно.

Facebook/Instagram: Ако сте жертва на онлайн тормоз, ви съветваме да разговаряте с родител, учител или доверено лице – имате право да сте в безопасност. Освен това правим по-лесно съобщаването за тормоз директно във Facebook или Instagram. Винаги може да изпратите на нашия екип анонимен сигнал чрез пост, коментар или история във Facebook или Instagram. Разполагаме с екип, който следи тези сигнали денонощно всеки ден навсякъде по света на над 50 езика, и ще отстрани всичко, което представлява обида или тормоз. Тези сигнали винаги са анонимни. Имаме Насоки във Facebook, които могат да ви помогнат да преминете през процеса на справяне с тормоза – или да направите необходимото, ако станете свидетели на тормоз над някое друго дете. В Instagram имаме Насоки за

родители, които съдържат препоръки за родители, настойници и доверени възрастни как да подхождат към кибертормоза, както и централен хъб, където може да се запознаете с нашите инструменти за безопасност.

X (Twitter): Ако смятате, че сте жертва на кибертормоз, основното нещо е да си осигурите безопасност. Важно е да има с кого да разговаряте за нещата, през които преминавате. Това може да е учител, друг доверен възрастен или родител. Разговаряйте с родителите и приятелите си за това какво трябва да се направи, ако вие или ваш приятел станете жертва на кибертормоз. Насърчаваме хората да подават сигнали към нас за акаунти, които нарушават нашите правила. Можем да направим това чрез страниците за подкрепа в нашия Помощен център или чрез вградения в туитовите механизъм за сигнализиране чрез щракване върху опцията „Подаване на сигнал за туит“.

4. Подложен/а съм на кибертормоз, но се страхувам да разговарям с родителите си за това. Как да се обърна към тях?

УНИЦЕФ: Ако сте жертва на кибертормоз, една от най-важните стъпки, които трябва да предприемете, е да разговаряте с доверен възрастен – някой, с който се чувствате спокойни да споделите. Не на всички е лесно да разговарят с родителите си. Но има неща, които може да направите, за да улесните диалога. Изберете подходящ момент, в който знаете, че ще получите цялото им внимание. Обяснете колко сериозен е този проблем за вас. Не забравяйте, че те може да не са толкова наясно с технологиите като вас, затова трябва да им помогнете да разберат какво се случва. Възможно е да нямат готов отговор на ситуацията, но най-вероятно ще искат да помогнат и така заедно може да намерите решение. Две глави винаги мислят по-добре от една! Ако все още не знаете какво да направите, помислете за други доверени хора, с които може да споделите. Много често има повече хора, които са загрижени за вас и искат да ви помогнат, отколкото си мислите!

5. Как мога да помогна на приятелите си да подадат сигнал за проява на кибертормоз особено ако не искат да го направят?

УНИЦЕФ: Всеки може да стане жертва на кибертормоз. Ако видите това да се случва на ваш познат, опитайте се да предложите подкрепа. Важно е да изслушате приятеля си. Защо не иска да сигнализира, че е жертва на кибертормоз? Как се чувства? Обяснете му, че не е необходимо да подава официален сигнал за каквото и да е, но е важно да разговаря с някой, който

може да му помогне. Не забравяйте, че приятелят ви може да се чувства уязвим. Бъдете мили с него. Помогнете му да обмисли какво може да каже и на кого. Предложете му да го придружите, ако реши да подава сигнал. И нещо много важно: уверете го, че сте на негова страна и искате да му помогнете. Ако приятелят ви все пак реши да не подава сигнал за случая, насърчете го да избере някой доверен възрастен, който може да помогне за разрешаване на проблема. Не забравяйте, че в определени ситуации последиците от кибертормоза може да са животозастрашаващи. Бездействието може да накара жертвата да си мисли, че всички са срещу него и на никого не му пука. Вашите думи могат да променят нещата. Всеки може да стане жертва на кибертормоз.

Facebook/Instagram: Знаем, че може да е трудно да се подаде сигнал за някого. Но никога не е добра идея да се тормозят хората. Подаването на сигнал до Facebook или Instagram във връзка със съдържание може да ни помогне да гарантираме вашата безопасност в нашите платформи. Тормозът и заплахите са много лични по своята същност, затова в повечето случаи трябва някой да ни сигнализира за това поведение, преди да можем да го идентифицираме или отстраним. Сигнализирането за проява на кибертормоз винаги е анонимно в Instagram и Facebook и никой никога няма да разбере, че вие сте ни уведомили за това поведение. Може да подадете сигнал за нещо, което се е случило лично на вас, но също толкова лесно е да сигнализирате за тормоз над някой от приятелите ви с помощта на инструментите, включени в приложението. Повече информация за начините за подаване на сигнал ще намерите в Помощен център на Instagram и в Помощен център на Facebook. Може да споделите с приятелите си за инструмент в Instagram, наречен Restrict, чрез който може дискретно да защитите акаунта си, без да се налага да блокирате някого – което може да изглежда прекалено грубо за някои хора.

X (Twitter): Активирахме опция за сигнализиране от страничен наблюдател, което означава, че вие може да подадете доклад от името на друго дете. Това вече е възможно за сигнали за лична информация и представяне под чужда самоличност.

6. Как да спрем кибертормоза, без да се отказваме от интернет?

УНИЦЕФ: Използването на интернет носи много ползи. Като много неща в живота обаче то носи и много рискове, от които трябва да се пазите.

Ако станете жертва на кибертормоз, сигурно ще искате да изтриете определени приложения или да останете офлайн известно време, за да се възстановите. Но въздържането от интернет не е дългосрочно решение. Вие не сте направили нищо лошо, защо трябва да се поставяте в неблагоприятна позиция? По този начин само изпращате на тормозещите ви грешен сигнал – насърчавате тяхното недопустимо поведение. Ние всички искаме кибертормозът да спре, а това е и една от основните причини сигнализирането за случаите на кибертормоз да е толкова важно. Но желаната безопасност в интернет няма да бъде постигната само чрез премахване на тормоза. Трябва да внимаваме много какво споделяме или казваме, защото може да нараним околните. Трябва да сме толерантни едни към други онлайн и в реалния живот. Ние всички носим отговорност! Трябва да внимаваме много какво споделяме или казваме, защото може да нараним околните.

Facebook/Instagram: За нас е важно Instagram и Facebook да останат безопасни и положителни места за себеизразяване – хората ще могат да споделят спокойно само ако се чувстват в безопасност. Но ние сме наясно, че кибертормозът може да попречи и да предизвика негативни преживявания. Затова ние от Instagram и Facebook се ангажираме да се борим срещу кибертормоза. Правим това по два основни начина. Първо, като използваме технологии, за да предпазим хората от прояви на тормоз. Например хората могат да включат настройка, която използва технология с изкуствен интелект за автоматично филтриране и скриване на коментари, целящи тормоз и насилие над хора. Второ, като работим за насърчаване на положително поведение и взаимодействие, предоставяйки на хората инструменти за персонализиране на техните преживявания във Facebook и Instagram. Restrict е инструмент, който е създаден да ви послужи да защитите дискретно акаунта си, като в същото време държите под око тормозещите ви.

X (Twitter): Стотици милиони хора споделят идеи в X (Twitter), затова не е учудващо, че не всички сме съгласни с тези идеи. Това е една от ползите, защото в този процес всички ние се учим да проявяваме уважение, когато изразяваме несъгласие или спорим. Но понякога, след като сте слушали някого известно време, е възможно вече да не искате да го слушате. Тяхното право да изразяват себе си не означава, че вие сте длъжни да слушате.

7. Как да предотвратим използването на личната ни информация, за да бъдем манипулирани или унижавани в социалните мрежи?

УНИЦЕФ: Помислете два пъти, преди да публикувате или споделите нещо онлайн – то може да остане онлайн завинаги и на по-късен етап да бъде използвано, за да ви нарани. Не предоставяйте лични данни като адрес, телефонен номер или име на училището ви. Запознайте се с настройките за поверителност на любимите ви приложения на социалните мрежи. Ето някои действия, които може да предприемете в много от тези приложения:

- Може да изберете кой да вижда профила ви, да ви изпраща директни съобщения или да коментира постове ви, като коригирате настройките за поверителност на акаунта си.
- Може да сигнализируете за обидни коментари, съобщения и снимки и да изискате те да бъдат премахнати.
- Освен че можете да „отследвате“ хора, може също да ги блокирате напълно, за да им попречите да виждат профила ви или да се свързват с вас.
- Може да изберете коментарите от определени хора да се виждат само от тях, без напълно да ги блокирате.
- Може да триете постове в профила си или да ги криете от определени хора.
- В повечето ви любими социални мрежи хората не получават уведомление, когато ги блокирате, ограничите или сигнализируете за тях.

8. Има ли наказание за кибертормоза?

УНИЦЕФ: Повечето училища се отнасят много сериозно към тормоза и предприемат действия срещу него. Ако съучениците ви упражняват тормоз върху вас, подайте сигнал в училището си. Хората, които са жертва на каквато и да е форма на насилие, включително тормоз и кибертормоз, имат право на справедливост и подвеждане на извършителите под отговорност. Законите за борба с тормоза, и по-специално с кибертормоза, са относително нови и все още не съществуват навсякъде. Затова много държави разчитат на други свързани закони. (в България кибертормозът би могъл да бъде квалифициран като престъпление по смисъла на Наказателния кодекс в различни варианти – обида, клевета, изнудване, склоняване към самоубийство, принуда и др.) В държави, в които има специални закони за борба с кибертормоза, онлайн поведение, което умишлено причинява сериозен емоционален стрес, се счита за криминална проява. В някои от тези

държави жертвите на кибертормоз могат да потърсят защита, да забранят комуникацията от определени лица и да ограничат използването на електронни устройства, употребявани от това лице за кибертормоз, временно или за постоянно. Важно е обаче да се има предвид, че наказанието невинна е най-ефективният начин за промяна на поведението на тормозещите. Често е по-добре да се наблегне на възстановяване на щетите и подобряване на взаимоотношенията.

Facebook/Instagram: Във Facebook разполагаме с набор от Стандарти на общността, а в Instagram – Насоки на общността, които изискваме от нашите потребители да спазват. Ако намерим съдържание, което нарушава тези политики, като в случая с проявите на тормоз или заплахи, ние го премахваме. Ако смятате, че дадено съдържание е неоснователно премахнато, може да подадете жалба. В Instagram може да подадете жалба за премахване на съдържание или акаунт до нашия Помощен център. Facebook използва подобна процедура чрез нашия Помощен център.

X (Twitter): Стриктно налагаме правила, които да гарантират, че всички хора могат да участват свободно и безопасно в обществени дискусии. Тези правила обхващат редица аспекти, включително: насилие, сексуална експлоатация на деца, малтретиране/заплахи, прояви на омраза, самоубийство или самонараняване, чувствително съдържание, включително изобразяващо прояви на насилие и съдържание за възрастни. Във връзка с тези правила предприемаме различни принудителни действия, когато съдържанието е в нарушение. Когато предприемаме такива мерки, го правим или за конкретно съдържание (напр. отделен туит или директно съобщение), или за целия акаунт.

9. Интернет компаниите не изглеждат загрижени за онлайн тормоза и заплахите. Носят ли някаква отговорност?

УНИЦЕФ: Интернет компаниите обръщат все по-голямо внимание на проблема с онлайн тормоза. Много от тях въвеждат начини за справяне с него и за по-добра защита на потребителите чрез нови инструменти, насоки и начини за подаване на сигнали за онлайн малтретиране. Но е вярно също, че са нужни още много усилия. Много млади хора стават жертва на кибертормоз всеки ден. Някои от тях се сблъскват с крайни форми на онлайн малтретиране. А други отнемат живота си в резултат на това. Технологичните компании носят отговорност за защита на своите

потребители, особено на децата и младите хора. От всички нас зависи да ги държим отговорни, когато не спазват своите задължения.

10. Има ли онлайн инструменти за борба с тормоза за деца или младежи?

УНИЦЕФ: Всяка социална платформа предлага различни инструменти, които ви позволяват да ограничавате кой може да коментира или разглежда постовете ви, кой може да ви става приятел автоматично, както и да подавате сигнали за прояви на тормоз. Много от тях са съставени от прости стъпки за блокиране, заглушаване или сигнализиране за случаи на кибертормоз. Насърчаваме ви да ги разучите. Компаниите, управляващи социалните мрежи, също предлагат образователни инструменти и насоки за деца, родители и учители, целящи запознаване с рисковете и начините за гарантиране на безопасност онлайн. Вие може да сте в челните редици на борбата срещу кибертормоза. Помислете къде във вашата общност има случаи на кибертормоз и как може да помогнете – като подадете сигнал, разобличите тормозещите, уведомите доверени възрастни или повишите осведомеността по проблема. Понякога дори само един приятелски жест е достатъчен. Ако се тревожите за своята безопасност или за нещо, което ви се е случило онлайн, незабавно разговаряйте с възрастен, на когото имате доверие. В много държави има специални телефонни линии, на които може да позвъните безплатно и да разговаряте анонимно със специалист. Посетете Child Helpline International, за да намерите помощ във вашата държава. В България това е Националната телефонна линия за деца 116 111, поддържана от Държавната агенция за закрила на детето.

Facebook/Instagram: Разполагаме с редица инструменти, които осигуряват безопасност на младите хора:

Може да изберете да игнорирате всички съобщения от тормозещия ви човек или да използвате нашия инструмент Restrict, за да защитите дискретно акаунта си, без това лице да бъде уведомявано. Може да контролирате коментарите на вашите собствени постове. Може да модифицирате настройките си така, че само хора, които ви следват, да могат да ви изпращат директни съобщения. А в Instagram ви изпращаме уведомление, че сте на път да публикувате нещо нередно и ви насърчаваме да го преосмислите. За още съвети как да защитите себе си и други хора от кибертормоз, вижте нашите ресурси във Facebook или Instagram.

Х (Twitter): Ако потребителите в Х (Twitter) станат досадни или негативни, имаме инструменти, които могат да ви помогнат, а списъкът по-долу е свързан с указания как да ги настроите.

За борба с киберпрестъпността в страната е създадено през 2023г. Дирекция „Киберпрестъпност“ при ГДБОП-МВР, която получава сигнали за деяния, които могат да се определят като киберпрестъпления на www.cybercrime.bg.

Дирекцията дава следните съвети за предпазване от кибер-посегателства:

Относно използваните пароли – да се използват комбинация от малки и големи букви, цифри и специални знаци. Изберете парола над 10 знака. Не използвайте имена, телефонен номер, рождени дати, повтарящи се или визуално еднакви символи. Не използвайте една и съща парола за няколко различни профила. Не споделяйте паролата си с никого. Запишете паролата си на сигурно място. Сменяйте периодично паролите си. Изберете парола от нашият генератор ineedpass.com

Относно фишинга – игнорирайте имейли или други съобщения от съмнителен източник. Помнете, че държавни институции, банки и фирми почти никога няма да искат от Вас да изпратите лични данни в имейл или чат. Бъдете изключително внимателни при сваляне и активиране на файлове, прикачени към имейли със стресиращ текст или подканящи за незабавно действие.

Мерки против инвестиционни измами – доверете се на проверени, доказали се и известни компании и платформи за инвестиции. Не предоставяйте своите имена и телефон на сайтове и инвестиционни платформи, които привидно предлагат висока доходност. Преустановете комуникацията с лица, които постоянно искат да захванват виртуалната си сметка в тяхната платформа, под предлог очакван скок на цени, акции или криптовалута, достигане на определен лимит преди теглене или заплащане на такса за освобождаване на тегленето. Не предоставяйте отдалечен достъп до своя компютър или телефон на непознати лица

Запазване на личните данни – не споделяйте лични данни, потребителски имена и пароли, данни от банкови карти или други платежни инструменти при онлайн комуникация, освен ако не сте изрично сигурни къде ги изпращате. Ограничете до минимум информацията, която споделяте за себе си онлайн.

Не използвайте пиратски софтуер – използването на нелицензирани или кракнати програми почти винаги води рискове от заразяване на Вашето устройство с компютърен вирус. Потърсете безплатна или по-евтина алтернатива на програмата или услугата, която желаете да ползвате.

Антивирусна програма – изберете съвременна и надеждна антивирусна програма за своите устройства, която редовно обновявайте. Заложете на световноизвестни и проверени решения. Сканирайте редовно своите устройства за киберзаплахи.

Наглеждайте парите си – редовно следете движението по Вашите банкови сметки или други виртуални активи. Вземете незабавни мерки, ако установите неоторизиран превод като се свържете с Вашата банка или разплащателна услуга.

Операционна система и програми – използвайте съвременна операционна система и програми, които редовно обновявайте. Остарелият софтуер по презумпция е по-лесна мишена за хакерите. Проверете настройките на своя компютър или телефон, за да ги обновите до последната версия.

Архивиране – регулярно създавайте резервни копия на файлове, чието съдържание е от особена важност. Съхранявайте тези копия в офлайн среда. По този начин можете лесно да възстановите данните си, ако устройството Ви изчезне или стане жертва на рансъмуер.

Двустепенна верификация/2FA – включете опцията за двустепенна верификация, когато това е възможно. Това гарантира допълнителна сигурност за Вашия профил и възможност да си върнете контрола над него при евентуално компрометиране.

Нетикет – комуникирайте учтиво и съдържано онлайн. Не обиждайте и не ругайте. Отнасяйте се с другите, както искате да се отнасят с Вас. Не споделяйте чужди лични данни или снимки, без изрично разрешение. Не разпространявайте снимки или материали с оръжия, наркотици, алкохол, насилие. Доверявайте се на надеждни източници на информация и не споделяйте лекомислено фалшиви или непроверени новини.

IV. ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПРОТИВ ЛИЧНОСТТА, СЪУЧАСТИЕ И НАКАЗАТЕЛНООТГОВОРНИ ЛИЦА

Общата характеристика на престъплението е дадена в чл.9, ал.1 от Наказателния кодекс, където се определя престъплението като общественноопасно деяние (действие или бездействие), извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо.

Видно от тази дефиниция престъплението на първо място е деяние – човешка проява, външно изразен волеви акт на човешка дейност, резултат от съчетаване на психическото изживяване и външно обективизиране.

Деянието се проявява в две форми: действие и бездействие. Действието е активно поведение или въздействие от активно поведение, всяко действие е съзнателно и представлява система от целенасочени телодвижения на лицето. Бездействието е въздържание от действие.

За правото, и в частност наказателното право, бездействието има значение тогава, когато човекът е субект на обществено отношение, по силата на което при определени условия има задължение да осъществи действие. Всяко деяние води до промяна в обективната действителност и общественият му характер се определя от насоката на въздействието му върху действителността и до какви последици води то. За да е престъпно, деянието следва да е общественноопасно, т.е. да влияе негативно върху обществените отношения, като ги уврежда. Деянията, чрез които се осъществяват престъпления, с оглед на общественноопасните последици, са такива, с които реалното се увреждат обществени отношения, определени блага, защитени от правото, и такива, които водят до създаване на една опасност от такова увреждане. Обявяването на деянието за наказуемо става чрез определена норма в Наказателния кодекс, където престъпното деяние се описва с всичките му признаци в състав на престъпление. На последно място, за да е престъпно едно деяние то следва да е извършено виновно. Вината е изразеното в умисъл или непредпазливост конкретно психическо отношение на дееца към извършеното общественноопасно деяние и неговите общественноопасни последици. За да е налице вина за извършването на деянието, процесът на познанието следва да е протекъл правилно, обективната действителност адекватно да се е отразила в съзнанието на човека и той може да определи в тази действителност да извърши или не нещо, което да промени действителността. В съзнанието на дееца следва да

има ясни представи за всички обективни признаци от състава на престъплението. В зависимост на това дали дееца иска или допуска настъпването на общественоопасните последици на деянието си формата на вина бива пряк или евентуален умисъл. По отношение на вината деянието може да бъде и непредпазливо под две форми – самонадеяност, когато дееца предвиждал последиците от поведението си, но е мислел да ги предотврати и небрежност, когато деецът не е предвиждал настъпването на последиците, но е бил длъжен и е можел да ги предвиди.

В наказателното право личността се разбира, като съвкупност от правоотношения, по които един човек е страна с неговите физически, интелектуални, волеви и емоционални качества, т.е. личността е и човека, но и обществените отношения, в които той участва. Поради това наказателните норми закрилят и човека и тези обществени отношения, грижейки се за личността. Обект на защитата на нормите, уреждащи престъпленията срещу личността са обществените отношения, свързани с осигуряване на неприкосновеността на правата и законните интереси на човека, дадени му от законите на страната. При този род престъпления в обществените отношения, обект на закрила от нормите, представляващи тези престъпления, участници са само физически лица.

Престъпленията против личността се делят на четири основни групи:

- престъпления против живота и здравето;
- престъпления против свободата на личността;
- престъпления против доброто име, честта и достойнството;
- престъпления против половата неприкосновеност и против половия морал.

Голяма група престъпления против личността, засягащи здравето на човека, са телесните повреди. Причиняването на телесна повреда е противоправно и виновно засягане на здравето и телесната неприкосновеност на човека, изразяващо се в различни по степен и характер увреждания, засягащи физическата цялост и някои основни функции на органи и тъкани на човешкото тяло и/или причиняване на физическа болка или страдание на друго. Според това дали деянието е създавало реална опасност за здравето, дали засегнатите функции на човешкия организъм или органи в него са прекратени или изгубени изцяло или само са разстроени, продължителността на засягането – дали то е временно или постоянно и когато е временно дали е

продължило дълго време или не, телесните повреди биват тежка, средна и лека, като подвид на последната телесна повреда без разстройство на здравето, изразяваща се само в болка. Съгласно чл. 128 от НК телесната повреда е тежка, ако е причинено: продължително разстройство на съзнанието; постоянна слепота с едното или с двете очи; постоянна глухота; загуба на речта; детеродна неспособност; обезобразяване, което причинява завинаги разстройство на речта или на сетивен орган; загуба на единия бъбрек, слезката или на крило на белия дроб; загуба или осакатяване на крак или ръка; постоянно общо разстройство на здравето, опасно за живота. Следната телесна повреда е дадена в чл. 129 от НК и представлява причинено: трайно отслабване на зрението или слуха; трайно затрудняване на речта, на движението на крайниците, снагата или врата, на функциите на половите органи без причиняване на детеродна неспособност; счупване на челюст или избиване на зъби, без които се затруднява дъвченето или говоренето; обезобразяване на лицето или на други части от тялото; постоянно разстройство на здравето, неопасно за живота, или разстройство на здравето, временно опасно за живота; наранявания, които проникват в черепната, гръдната и коремната кухина. Лека телесна повреда е повреда, която не отговаря на критериите на тежката и средна и бива разстройство на здравето в по-лека степен от това при другите два вида телесни повреди или причиняване на болка и страдание, без разстройство на здравето. Злепоставянето е третата основна група престъпления против живота и здравето на личността. При тези престъпления живота и здравето при само се поставя в опасност, без да се стига до тяхното увреждане. В Тази група престъпления се включва престъпното нарушаване правилата за охрана и безопасност на труда, zlepоставяне на лице, което се намира в опасност, поради безпомощност, дължаща се на възраст, болест или др., неоказване на помощ на лице, непритичане на помощ на лице с непосредствена опасност за живота, неоказване на помощ от лице, упражняващо медицинско занятие.

Втората голяма група престъпления против личността, са престъпленията против свободата на личността. Според чл. 6 от Конституцията всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права, а чл. 30 прокламира право на лична свобода и неприкосновеност и че никой не може да бъде задържан, подлаган на оглед, обиск или на друго посегателство върху личната му неприкосновеност освен при условията и по

реда, определени със закон. Свободата на личността е съвкупност от признатите в действащото право възможности индивидът да формира своята воля, както и да действа според тази воля и своите интереси. Престъпленията против свободата на личността са отвлечане и противозаконно лишаване от свобода. Общото между тях е, че и двете засягат обществените отношения осигуряващи физическата възможност на лицето да се движи свободно в пространството.

Престъпления против доброто име, честта и достойнството са обидата и клеветата. При обидата дееца изразява отрицателна оценка, отрицателно мнение за личността на някого, като така накърнява положителната му самооценка за собствената му личност и обществена ценност, като каже или извърши нещо унижително за честта и достойнството на другия. От казаното става ясно, че обидата може да бъде нанесена вербално или чрез обидни жестове мимики. Обидата трябва да бъде нанесена в присъствието на пострадалото лице и обиденият трябва да е в състояние да разбере обидното отношение към него, поради което не може да има обида на много малки деца, на невменяеми, на лица с физически недъг, който им пречи да възприемат обидата, на спящи лица или такива в безсъзнание и на лица, които не разбират езика, на който е изречена обидата. Обидното действие следва да е такова според доминиращите в обществото критерии и разбирания за морални норми за нормално човешко общуване и не е достатъчно пострадалият да се е почувствал обиден от нечий думи или действия. Клеветата е умишлено разгласяването неистинско позорно обстоятелство за другия или приписването му на неизвършено престъпление. Позорното обстоятелство е твърдение за съществуването на определен факт, свързан с личността на пострадалия, който е от естеството да накърни доброто му име в обществото. Клеветническото приписване на престъпление се изразява в твърдение на дееца пред трето лице, че пострадалият е извършил някакво конкретно престъпление, което той не е извършил и това се съзнава от извършителя.

Последната голяма група престъпления против личността са уредените в раздел Разврат от НК, наричани в теорията и практиката полови престъпления, които са в разрез с установените морални норми за полово общуване между индивидите. Свободата на личността, освен всичко друго, предполага и свободен избор на полов живот, което включва свободен избор на полов партньор и на полово общуване. Тези отношения се регулират от

правилата на морала единствено, тъй като не биха могли, а и не трябва да бъдат въвеждани позитивни правни норми за установяване на правила в тези отношения. Осъществяването на съвкупления против волята на жертвата, това са изнасилването и съвкуплението при използване на зависимост. Общото при престъпните съвкупления е именно съвкуплението, което представлява полов акт между мъж и жена, при който мъжки полов орган прониква във влагалището на жертвата. Изнасилването е съвкупление с лице от женски пол против неговата воля, която е сломена преди съвкуплението чрез използване на сила или заплашване или чрез привеждане в безпомощно състояние или при използване на вече съществуващо безпомощно състояние, при което пострадалата е лишена от възможност за самоотбрана и не е в състояние да окаже съпротива, поради ниска или висока възраст, болест, инвалидност, безсъзнание. Извършител на изнасилването може да бъде само мъж. По-тежко наказуемите случаи на изнасилване предполагат жертвата да не е навършила осемнадесет години, да е низходяща сродница на дееца, изнасилването да е извършено от две или повече лица, да е причинена средна телесна повреда, да е последвал опит за самоубийство или изнасилването да е извършено с цел въвлечане в последващи развратни действия или проституция. При най-тежко наказуемите случаи на изнасилване жертвата не е навършила четиринадесет години, причинена ѝ е тежка телесна повреда, след акта е последвало самоубийство или пък случаят е особено тежък. При съвкуплението чрез използване на зависимост извършителят принуждава жертвата да участва в половия акт, като използва нейната материална или служебна зависимост от него. Порнографията, наказуема от нашия НК представлява създаване, излагане, представяне, излъчване, предлагане, продаване, даване под наем или по друг начин разпространение на порнографски материал, каквото, според легалната дефиниция, е изготвен по какъвто и да е начин, неприличен, неприемлив или несъвместим с обществения морал материал, чието съдържание изобразява реално или симулирано блудствено действие, съвкупление, полово сношение, включително содомия, мастурбация, сексуален садизъм или мазохизъм, както и похотливо показване на половите органи на лице.

Съучастието в извършването на умишлено престъпление е задружно участие на две или повече наказателно отговорни лица в осъществяването му. Съгласно чл. 20, ал. 1 на Наказателния кодекс съучастници в извършването на умишлено престъпление са извършителите, подбудителите

и помагачите. Според 20, ал. 2 от НК извършител е този, който участва в самото изпълнение на престъплението. Съучастието е възможно, когато едно лице участва в изпълнението на престъплението и е подбудено или подпомогнато от друго или други лица и когато две или повече лица, участват в самото изпълнение на престъплението, независимо от това дали те са подбудени или подпомогнати от други лица. Тогава говорим за съизвършителство. Според чл.20, ал. 3 от НК подбудител е този, който умишлено е склонил друго да извърши престъплението. Подбудителството е психическо въздействие на едно лице спрямо друго с цел вземане на решение за извършване на конкретното престъпление. Помагачеството е умишлено улесняване извършването на престъплението чрез даване на съвети, разяснения, обещание да се даде помощ след деянието, отстраняване на спънки, набавяне на средства или по друг начин. От обективна страна помагачът създава благоприятни условия за изпълнение на престъплението, като неговата дейност може да предшества или да съпътства извършването на престъпление. Съгласно чл. 21, ал. 1 от НК всички съучастници се наказват с наказанието, предвидено за извършеното престъпление, като се вземат предвид характерът и степента на тяхното участие, като подбудителят и помагачът отговарят само за онова, за което умишлено са подбудили или подпомогнали извършителя и не се наказват, ако по собствена подбуда се откажат от по-нататъшно участие и попречат да се извърши деянието или предотвратят настъпването на престъпните последици. Освен тези основни форми на съучастие, законът предвижда и специални, с оглед на степента на обществена опасност на задружната дейност. Такова е съучастието в престъпления, извършени от две или повече лица, предвидени като елементи в съставите на конкретни престъпления и участието в организирана престъпна група по чл. 321 от НК.

Наказателно отговорно е това лице, което е годно да бъде наказано. То трябва да е физическо лице, т.е. човек, да е вменяемо и да е навършило определена възраст. Липсата на което и да е от тези изисквания води до невъзможност да се реализира отговорност. Вменяемо е лицето, което може да разбира свойството и значението на извършеното и да ръководи постъпките си. Съгласно чл.31 и следващите от НК наказателно отговорно е пълнолетното лице- навършило 18-годишна възраст, което в състояние на вменяемост извърши престъпление, непълнолетно лице- навършило 14 години, но ненавършило 18 години, е наказателно отговорно, ако е могло да

разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си, а малолетните не са наказателно отговорни. Наказателната отговорност на непълнолетните е поставена в зависимост от индивидуалното им развитие, личните им качества, като в едни случаи са наказателно отговорни, а в други не. Спрямо малолетните лица, извършили деяния, което съвпадат с признаци на престъпление от обективна страна или непълнолетните, на които деянието не може да се вмени във вина, могат да бъдат прилагани възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Наказателния кодекс, в глава VI, предвижда особени правила за третиране, търсене и реализиране на наказателната отговорност на непълнолетните. Както подробно беше разгледано в лекцията Детско правосъдие основен принцип в наказателно правната работа с непълнолетни е, че наказанието на непълнолетните се налага с цел преди всичко да бъдат те превъзпитани и подготвени за общественополезен труд, а не толкова превенцията. Поради това Кодексът предвижда по отношение на непълнолетен, извършил поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът да може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден, ако спрямо него могат да се приложат успешно възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. В тези случаи съдът може сам да наложи възпитателна мярка, като уведоми за това местната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните или ѝ изпрати преписката за налагане на такава мярка. Наказанията, които могат да бъдат налагани на непълнолетните, са лишаване от свобода, пробация, обществено порицание и лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност, т.е. значително ограничен кръг от наказание в сравнение с предвидените за пълнолетни в чл. 37 от НК (общо единадесет на брой). Значително са смекчени и наказанията, които са предвиждат за непълнолетни извършители на престъпления в сравнения с пълнолетните извършители, като всички предвидени в особената част на НК наказания са редуцирани надолу, а някои са заменени с по-леки.

Идеята на това представяне е учителите и учениците да могат в достатъчна информирана степен да определят поведение, което им е станало пряко достояние или знанието за него е достигнало до тях по някакъв друг

начин, дали е престъпно и ако то е, да реагират по предвидения в закона начин, а именно да уведомят органите на държавата, натоварени с поддържане на правовия ред. От особено значение за опазването на този ред е личната активна позиция на всеки гражданин на обществото, който следва да се грижи за него чрез помощ, в пределите на възможното, за разкриване на престъпленията, които в цялата си съвкупност увреждат не само конкретния им обект, но и устоите въобще, създавайки несигурност и недоверие в гражданите, което води до разрушителен относително бъдещето на страната песимизъм, възпиращ ги от действия и работа в нейна полза.

V. ПРАВОСЪДИЕ

Достъп до правосъдие

Достъпът до правосъдие е основно право и неизменна част от правовия ред. То включва правото на справедлив процес в разумен срок от независим и безпристрастен орган, създаден по силата на закон, правото на ефективни средства за защита, правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван и правото на правна помощ за онези, които не разполагат с достатъчно средства. За реализацията на това право обикновено допринасят качествена правна помощ, укрепване на процесуалните права и мерките за подкрепа и защита на жертвите на престъпления, което е работа както на законодателя, така и на правоприлагащите органи, създаване на ефективни механизми за помощ на лица, пострадали от насилие, недопускане на дискриминация по отношение на достъпа до правосъдие и засилване на капацитета и независимостта на съдебната система.

Практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) показва, че по отношение на България най-много нарушения съдът е установил във връзка с член 6 от Европейската конвенцията за защита правата на човека (ЕКЗПЧ), гарантиращ правото на справедлив процес. Съгласно чл. 6 от ЕКЗПЧ всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения или основателността на каквото и да е наказателно обвинение срещу него, има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок, от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона. Според същата разпоредба всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, се смята за невинно до доказване на вината му в съответствие със закона и има минималните права да бъде незабавно и в подробности информирано за характера и причините за обвинението срещу него на разбираем за него език, да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита, да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор и ако не разполага със средства за заплащане на адвокат, да му бъде предоставена безплатно служебна защита, когато интересите на правосъдието го изисква, да участва в разпита или да изисква разпит на свидетелите, свидетелстващи против него, и да изисква призоваването и разпита на свидетелите на защитата да се извършват при същите условия и да да ползва безплатно услугите на преводач, ако не разбира или не говори езика, използван в съда. Тези права са определени като

минимални, тъй като това е най-абстрактно представен стандарт за правата на обвиненото в извършване на престъпление лице, които следва да бъдат доразвити във вътрешните законодателствата на страните-членки така, че максимално да осигурят справедлив процес в зависимост от социалните и обществени особености на всяка страна. Буквалното цитиране на тези норми и правата, дадени с тях, не е никога излишно, тъй като гражданите на страната следва да знаят инструментите, представени им за защита на правата им, както и ефективното използване на правосъдието в тяхна полза и такава на обществото, което представлява по своята същност достъп до това правосъдие.

По-детайлно тези права са разработени в Наказателно- процесуалния кодекс и Гражданския процесуален кодекс. Децата са изправени пред същите предизвикателства пред достъпа си до правосъдие като всички останали граждани, но в допълнение се сблъскват и с други – специфични правни и социални бариери поради това, че са деца. Сложни и дълги процедури, трудна и неясна правна терминология, липса на координация и сътрудничество между социалната система от една страна и полицията, прокуратурата и съда от друга, ограничен достъп до специализирана правна помощ, както и недостатъчно професионалисти, обучени да работят с деца – това са само част от предизвикателствата, пред които се изправят децата в България, когато участват в наказателни, граждански или административни производства. Правосъдна система, която не е чувствителна към правата и нуждите на децата, може да ги обезкуражи да търсят закрила за основните си човешки права и да причини повече вреда, вместо да гарантира възстановяване на вредите и справедливост. Децата влизат в контакт с правосъдната система по много различни начини. Причините може да са семейни, като развод или осиновяване, може да са и административни-въпроси, които касаят националността и имиграцията или наказателни-децата може да са жертви, свидетели или извършители на престъпления.

Децата – физическите лица, ненавършили 18 години, според чл. 2 от Закона за закрила на детето – поради своята незрялост и липсата на достатъчно житейски опит, не разбират напълно същината на правните процедури, поради което е необходимо правосъдието да бъде адаптирано за техните нужди чрез адекватна правна помощ и обучени професионалисти в съдебната система, отчитащи особеностите на непълнолетните граждани на държавата. Правосъдието включва дейността на съда, прокуратурата и

органи на досъдебното производство, както и на органите, които изпълняват решенията, постановени от съдилищата и когато в правните процедури участват деца, говорим за детско правосъдие. То обхваща различни правоотношения, в които влиза детето, типични за няколко основни групи. Такива са децата в конфликт със закона – заподозрени, обвинени или признати за виновни в нарушаване на наказателния закон, жертви или свидетели на престъпление или насилие, деца, участници в граждански производства- попечителство, грижи, за защита, за право на посещение, за осиновяване, наследяване и др., деца в административни производство-извършители на административни нарушения, навършили 16 години, процедури, свързани с обжалване на наказания по Закона за училищното и предучилищно образование, обжалване на отказ за предоставяне на социални помощи и т.н., и деца с нарушени права.

Основен принцип на детското правосъдие е то да е щадящо , т.е. децата да получават специално внимание в правосъдието, което да е съобразено с интересите им, насочени главно към тяхната закрила и възпитание и не толкова към наказание и превенция.

Правната рамка на правата на децата в съдебното производство, са определени в международен план от Хартата на основните права в Европейския съюз, документ, който касае общо всички граждани, независимо от възрастта им, но и съдържа особени права на децата.

Друг документ от основно значение за правилата на детското правосъдие е Конвенцията на ООН за правата на детето, която задължава държавите-членки да осигурят на детето правото да изразява своите възгледи по всички въпроси, които се отнасят до него. За тази цел на детето се предоставя възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, и да му се осигури правна или друга подходяща помощ за подготовката и представянето на неговата защита. Въпреки че Конвенцията на ООН за правата на детето не споменава изрично думите достъп до правосъдие или средства за защита, концепцията е ясно заложена в нейните разпоредби, включително принципа на най-добрия интерес, правото на децата да получават информация, правото да бъдат защитени от всички форми на насилие, мерките, предвидени във връзка с лишаването от свобода и за възстановяването и реинтеграцията на деца жертви.

Всеобщата декларация за правата на човека и Международният пакт за граждански и политически права, наред с представените вече документи, се прилагат еднакво за всички лица и предвиждат, че всяко лице, включително дете, чиито права или свободи са нарушени, има право на ефективно правно средство за защита и че това право трябва да се определя от компетентни съдебни, административни или законодателни органи или от всеки друг компетентен орган, предвиден от правната система на държавата.

Осигуряването на равен достъп до правосъдие за всички и прекратяването на насилието срещу децата са основни елементи на Програмата за устойчиво развитие до 2030 г. на ООН. Един от основните нормативни актове, касаещи детското правосъдие и достъпа до него в България, е Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, уреждащ дейността по предотвратяване и борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и по осигуряването на нормалното развитие и възпитание на извършителите им. Този закон създава една паралелна наказателна система, дори за деца под 14 години, освободени от наказателна отговорност. Концепцията за детското правосъдие следва да е различна от общата наказателна концепция, поради което Министерство на правосъдието подготвя изцяло нов закон за детско правосъдие.

Друг нормативен акт, който засяга пряко децата в контакт със закона, е Закон за закрила на детето. В раздел Участие в процедури от закона се излагат подробно изискванията за изслушването на детето в административно или съдебно производство, при което се засягат негови права или интереси. Важно е преди изслушването на детето да бъде осигурена необходимата информация, която да му помогне да формира мнението си и то да бъде уведомено за евентуалните последици от неговото решение. Следва да му бъде осигурена подходяща обстановка за изслушване, съобразено с неговата възраст и в присъствието на социален работник от дирекция „Социално подпомагане”, родител или настойник, а при необходимост и на друг експерт.

В Закона за МВР се описва задължението непълнолетните лица да се настаняват в специални помещения, отделно от задържаните пълнолетни лица. Забранява се използването на физическа сила и помощни средства по отношение на малолетни лица.

Наказателният кодекс също урежда специфични за децата правила, като повелява, че наказанието на непълнолетните се налага с цел преди всичко те да бъдат превъзпитани и подготвени за общественополезен труд. Предвижда непълнолетен, който извърши престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, поради увлечение или лекомислие, да не се образува досъдебно производство, ако спрямо него могат да бъдат приложени възпитателни мерки по Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. На непълнолетни могат да се налагат само наказанията лишаване от свобода, обществено порицание, лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност и пробация.

Наказателно-процесуалният кодекс, в глава 30, урежда особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни. В тази си част НПК предвижда по делата за престъпления, извършени от непълнолетни, досъдебното производство да се провежда от определени разследващи органи и от прокурори със специална подготовка в областта на правата на детето или които имат ефективен достъп до специализирано обучение. Освен общите права на обвиняемия, на непълнолетния са предоставени и особени такива, като родителите му, попечителите или други лица, които полагат грижи за него, да получат пълна информация за правата му в наказателния процес, да бъде придружаван в съдебните заседания и при действията по разследването от родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за него и ако присъствието на изброените лица е в противоречие с най-добрия интерес на непълнолетния, той да бъде придружаван в процедурите по делото от друго лице. Съгласно НПК спрямо непълнолетни могат да се вземат камо мерки за неотклонение надзор на родителите или на попечителя, надзор на администрацията на възпитателното заведение, в което непълнолетният е настанен, надзор на инспектор при детска педагогическа стая или на член на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и задържане под стража, но само в изключителни случаи. При разследването и съдебното следствие се събират доказателства за образованието на непълнолетния, за средата и условията, при които е живял, и доказателства дали престъплението не се дължи на влияние на пълнолетни лица, изготвя се характеристика за установяване на личностните му особености и когато това се налага от обстоятелствата по делото, органът на

досъдебното производство изисква от съответната дирекция „Социално подпомагане“ изготвянето на социален доклад за семейната и социалната среда на непълнолетния. При разпит на непълнолетен обвиняем участват педагог, психолог, лекар, притежаващ подходяща специалност, или друг специалист. Съдиите, разглеждащи дела срещу непълнолетни, трябва да притежават специална подготовка в областта на правата на детето или да имат ефективен достъп до специализирано обучение, а съдебните заседатели трябва да бъдат учители или възпитатели. Съдебното заседание по тези дела се води при закрити врати, освен ако непълнолетният не поиска публично разглеждане делото, а когато е необходимо да се изяснят факти, които могат да повлияят отрицателно върху непълнолетния подсъдим, съдът може да го отстрани временно от съдебната зала. При постановяване на условно осъждане на непълнолетен, съдът уведомява съответната местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните за организиране на необходимите възпитателни грижи. Създадени са и специални правила за разпит на малолетен и непълнолетен свидетел. Малолетният свидетел се разпитва в присъствието на педагог или психолог, а когато е необходимо, и в присъствието на родителя или настойника. Разпит на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения, т.н. „сини стаи“.

Комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (чл. 4).

Мерки и производство за тяхното налагане (чл. 11)

Местната комисия по настоящия им адрес на лицата е компетентен орган да разглежда възпитателни дела за противообществени прояви, извършени от малолетни или непълнолетни, и престъпления, извършени от непълнолетни, освободени от наказателна отговорност по чл. 61 от Наказателния кодекс.

Разглеждат случаите, когато:

1. малолетни на възраст от 8 до 14 години са извършили противообществени прояви;

2. непълнолетни на възраст от 14 до 18 години са извършили противообществени прояви, както и когато непълнолетни, извършили престъпления, са освободени от наказателна отговорност по чл. 61 от Наказателния кодекс и делото е изпратено за разглеждане от местната комисия;
3. непълнолетни са извършили деяния, за които по друг нормативен акт се предвижда налагане на възпитателна мярка по този закон.

Спрямо малолетни и непълнолетни, извършили противообществени прояви, и непълнолетни, извършили престъпления, освободени от наказателна отговорност по чл. 61 от Наказателния кодекс, се налагат следните възпитателни мерки:

1. предупреждение *(се налага за срок до една година)*;
2. задължаване да се извини на пострадалия;
3. задължаване да участва в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението *(се налага за срок до една година)*;
4. поставяне под възпитателен надзор на родителите или на лицата, които ги заместват, със задължение за полагане на засилени грижи *(се налага за срок до една година)*;
5. поставяне под възпитателен надзор на обществен възпитател *(се налага за срок до една година)*;
6. забрана на непълнолетния да посещава определени места и заведения;
7. забрана на непълнолетния да се среща и да установява контакти с определени лица;
8. забрана на непълнолетния да напуска настоящия си адрес;
9. задължаване на непълнолетния да отстрани със свой труд причинената вреда, ако това е в неговите възможности *(се изпълнява в срок един месец от влизане в сила на решението за нейното налагане)*;
10. задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото *(времето за извършване на конкретната работа, което не може да бъде повече от 40 часа)*;
11. настаняване в социално-педагогически интернат;
12. предупреждаване за настаняване във възпитателно училище-интернат с изпитателен срок до 6 месеца;
13. настаняване във възпитателно училище-интернат.

Органи по закрила

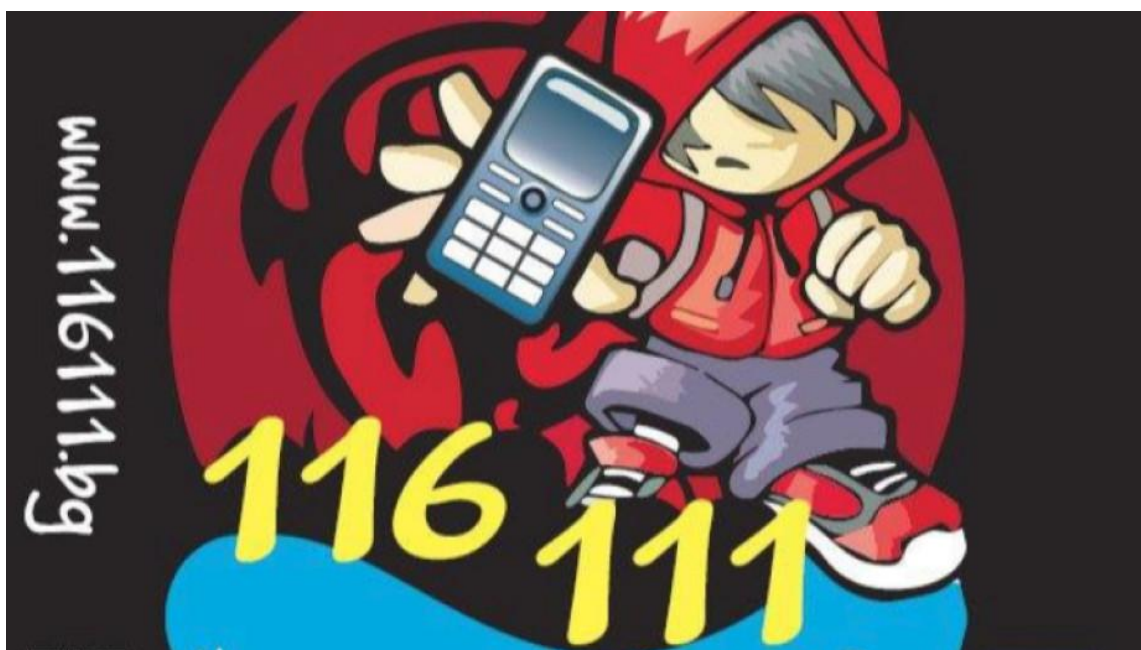
Съгласно Закона за закрила на детето органи за закрила на детето са Председателят на Държавната агенция за закрила на детето, Директорът на дирекция „Социално подпомагане“, Министърът на труда и социалната политика, Министърът на вътрешните работи, Министърът на образованието и науката, Министърът на правосъдието, Министърът на външните работи, Министърът на културата, Министърът на здравеопазването и Кметът на общината.

Видно от многобройността на изброените органи, отговорни за закрилата на детето, законът въздига грижата за детето в основен ангажимент на обществото и държавата, осъществяван чрез множество нейни институции, разписвайки в чл.6а и ясно задачите, които всички те следва да изпълняват и съблюдават в дейността си.

Централен орган за координиране взаимодействието на органите за закрила на детето е Държавната агенция за закрила на детето. С нейното създаване законодателят вменява в правомощията и задълженията ѝ да бъдат обхванати безусловно децата на територията на България и дейността ѝ да достига до всяко едно дете, без значение от конкретния му социален статус. До момента Агенцията се свързва предимно с децата в риск. Агенцията подкрепя и защитава децата чрез създаване и провеждане на социалните услуги, представляващи дейности в подкрепа на лицата за социално включване и самостоятелен начин на живот, които се основават на социална работа и се предоставят в общността и в специализираните институции. Право на социални услуги имат всички лица в Република България, които се нуждаят от подкрепа, която може да бъде оказана чрез дневни, почасови и резидентни социалните услуги, доставяни от общините и граждански организации, където децата и техните семейства ползват професионална социална, психологическа, педагогическа подкрепа, рехабилитация и други занимания. Детето и неговото семейство се насочват от Отдел „Закрила на детето“ към такива социални услуги в общността, които отговарят на нуждите, жизнената и социалната среда, от която произхождат, като при определяне на необходимостта от ползване на социални услуги първостепенно значение имат висшите интереси на детето.

За възможно най-всеобхватна подкрепа на децата и родителите им е създадена и поддържана от Държавната агенция за закрила на детето Националната телефонна линия за деца 116 111, предлагаща непрекъсната

възможност за консултация с психолог по всички въпроси, които ги вълнуват. При данни за риск за дете, незабавно се сезират органите за закрила на детето, в чийто обхват се намира то за проучване и предприемане на мерки и действия за защита, като Агенцията проследява предприетите мерки до отпадане на риска за детето.

Органи, които предлагат ежедневна защита на детето са органите на МВР, прокуратурата и съда, като връзката с тези органи може да се осъществи пряко от децата и чрез техните родители, настойници или лица, които се грижат за тях. Чрез механизмите на упоменатите вече закони и Закона за защита от домашно насилие органите на МВР, прокуратурата и съда могат да предложат адекватна защита на деца в риск. За спешни случаи на нужда от закрила е въведен режима на Наредба № I-51 за условията и реда за предоставяне на полицейска закрила на детето на Министъра на МВР, която се предоставя на деца, обект на престъпление, при непосредствена опасност за живота или здравето има, при опасност детето да бъде въввлечено в извършването на престъпление, на изгубени или деца в безпомощно състояние и деца без надзор. Полицейската закрила се предоставя по искане на самото дете, родител или лице, на което е възложено изпълнението на родителските функции, директор на дирекция „Социално подпомагане“, представител на общинската администрация или член на местната комисия за

борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, полицейски орган, прокуратурата и съда. При спешна нужда от мерки за закрила на дете, по Закона за закрила на детето, то може, по искане на дирекция „Социално подпомагане“, прокурора или родителя, да бъде настанено извън семейството си в семейство на роднини или близки, в приемно семейство или в социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа с решение на съда, като до произнасяне на съда дирекция „Социално подпомагане“ извършва временно настаняване по административен ред.

Законодателството на страната предвижда и мерки за защита от домашно насилие над деца, въведени със Закона за защита от домашно насилие. В него е предвидено взаимодействие между всички правозащитни органи на държавата, в лицето на съда, прокуратурата и МВР, както и специалния по закона Национален съвет за превенция и защита от домашното насилие, с цел да се даде бърза и ефективна защита и да осигури помощ и подкрепа на лицата, включително и децата, пострадали от домашно насилие или в риск, и да упражни превантивно и възпиращо действие върху извършителя на насилието. Друг орган, с възможности да предостави подкрепа на децата, е Училищното настоятелство, което, съгласно чл. 309 от Закона за предучилищното и училищното образование, съдейства за реализирането на програми по проблемите на децата и учениците, организира и подпомага обучения на родителите по въпросите на възпитанието и развитието на техните деца и сигнализира компетентните органи при извършени нарушения в системата на предучилищното и училищното образование.

Националният Омбудсман и Комисията за защита от дискриминация, като независими институции за правата на човека, имат важна роля за гарантиране на достъпа на децата до правосъдие. Съгласно чл.19, ал.1, т.10 от Закона за омбудсмана, той защитава правата на делата с предвидените в закона средства. Националният Омбудсман, в качеството си на Национален превантивен механизъм, извършва наблюдение не само на корекционно възпитателните институции за деца и на детския затвор -поправителния дом в Бойчиновци, но и на всички институции за алтернативна грижа, медицински заведения, центрове за настаняване на деца- бежанци и мигранти. Докладите, наблюденията и препоръките му са от решаващо значение за спиране на нарушенията на правата на децата и осигуряване на

необходимите правни средства за защита. Комисията за защита от дискриминацията дава още една възможност за децата да търсят защита за дискриминация от всякакъв вид.

Детският фонд на ООН, наречен УНИЦЕФ, е агенция, която в България работи от 2006г. за това, всяко дете да учи и да придобие умения за бъдещето, да бъде защитено от насилие, експлоатация, малтретиране, пренебрегване и вредни практики, да има достъп до приобщаваща социална закрила и да живее без бедност. УНИЦЕФ в България е подписал програма за сътрудничество с българското правителство, за да работи по въпросите на ранното детско развитие и грижите за децата, приобщаващото образование и ранното обучение, превенцията на насилието над деца, защитата на жертвите и достъпа до правосъдие, както и установяване на партньорства за съблюдаване, комуникация и насърчаване спазването на правата на детето в България. Освен с правителството, УНИЦЕФ в България работи в партньорство с местните власти, полицията, прокуратурата, съда, както и със социалните услуги, адвокатските колегии, гражданското общество, медиите и бизнеса, за да гарантира, че всяко дете има справедлив достъп до правосъдие. Връзката с УНИЦЕФ за ползване на предлагана от тях помощ или социална услуга се осъществява чрез партньорите им в страната, като за гр. Русе и Русенска област това е Община Русе, сключила меморандум за сътрудничество с Детския фонд на ООН. Медиите, макар и да не са орган на властта, поради специфичната си ролята на връзката с обществото, са в обхвата на разширения кръг от организации и институции, провеждащи политиката за деца и гарантиращи реализацията ѝ на практика. Чрез тях се оповестяват случаите на деца, нуждаещи се от закрила, което свежда тези случаи до знанието на органите, оторизирани с оказване на помощ и така изискват предприемане на мерки за закрила на децата. Разкривайки проблеми на конкретни деца, материалите на медиите действат и превантивно по отношение на въвличане на децата в дейности, които биха имали негативни последици за тяхното физическо, умствено, нравствено и социално развитие.

В заключение следва да се припомнят препоръките и насоките, дадени от 44-тата сесия Комитета по правата на човека към ООН, в Общ Коментар № 8 относно правата на децата при правосъдие, където е отбелязано изрично, че държавите-членки трябва да създадат ефективна организация за осъществяването на детското правосъдие и цялостна система за детско правосъдие, която изисква създаването на специализирани звена в

полицията и съдебната система, както и въвеждането на специализирани защитници или други представители, които да предоставят юридическа или друга помощ на детето. Препоръчва се създаването на детски съдилища или като отделни органи, или като част от съществуващите съдилища. Ако това не може да бъде направено поради обективни причини, Държавите трябва да осигурят назначаването на специализирани съдии или магистрати, които да решават случаите в областта на детското правосъдие. Освен това е необходимо да се създадат специални услуги, като пробация, консултации или надзор заедно със съответните специализирани институции, като например дневни центрове и, ако е необходимо, домове за пансионни грижи и лечение на децата-закононарушители. Тази система на детско правосъдие трябва в ежедневната си работа да осигурява ефективна координация на дейностите на всички тези специализирани институции, услуги и заведения.

В коментара се подчертава и изключително важната роля на неправителствените организации не само в предотвратяването на детските девиантни прояви, но също и в администрирането на детското правосъдие. Затова Комитетът препоръчва държавите - страни по Конвенцията да търсят активното участие на тези организации при изграждането и реализирането на своята цялостна политика в областта на детското правосъдие, както и да им предоставят необходимите ресурси за подобно участие. Както е заявено в чл. 40, ал. 3 от КПД, държавите (страни по Конвенцията) са длъжни да приемат необходимите закони и процедури, както и да създадат необходимите органи и институции, специално пригодени за работа за третирането на деца в конфликт с наказателния закон.

VI. ПРЕДОТВРЯВАНЕ НА НАСИЛИЕ

Как да се предпазим да не станем жертва на насилие?

Насилието в училище е сериозен проблем, който засяга много деца и младежи по целия свят. Това не е само физическо насилие, а също и психически тормоз, обиди, изолиране на деца от групата и други форми на агресия. Според Световната здравна организация (СЗО), почти всяко трето дете е било жертва на насилие в училище поне веднъж в живота си (СЗО, 2021). Насилието може да доведе до сериозни последици - от депресия и тревожност до по-ниско самочувствие и проблеми в социализацията. Понякога учениците, които стават жертви на насилие, се чувстват изолирани и изгубени, което може да повлияе на техните успехи в училище и тяхното бъдеще.

Важно е да разберем, че училището трябва да бъде безопасно място, в което децата не само получават знания, но и се чувстват защитени и уважавани. За да се предотврати насилието, е необходимо всички — ученици, учители, родители и обществото — да се включат в създаването на безопасна среда. Ще разгледаме някои от начините, чрез които можем да се предпазим от насилие в училище, като учим децата как да реагират, да разпознават знаците за насилие и как да се обръщат за помощ, когато е необходимо.

Създаване на осведоменост и емоционална интелигентност:

Насилието в училище често е свързано с емоционални затруднения или неразрешени конфликти. Важно е учениците да разберат как да разпознават и регулират собствените си емоции, както и да се научат как да разпознават признаци на агресия у другите. Това ще им помогне да избягват ескалацията на конфликти и да запазват спокойствие в трудни ситуации.

Значението на комуникацията и решаването на конфликти:

Учениците трябва да бъдат обучени да изразяват себе си по начин, който не води до ескалация. Често насилието се появява, когато хората не могат да се изразяват ясно и с уважение към другите. Процесите на мирно разрешаване на конфликти и умението да кажеш „не“ спокойно са основни за създаването на безопасна среда.

Подкрепа от учители и други възрастни:

Учениците трябва да знаят, че не са сами в справянето с насилие. Подкрепата от учители, родители и други възрастни е от решаващо значение. Способността да се говори открито с възрастен и да се потърси помощ е важна част от превенцията.

Укрепване на самоуважението и увереността:

Когато един ученик има високо самочувствие и се чувства сигурен в себе си, той по-малко вероятно ще стане жертва на насилие, тъй като е по-малко склонен да приема агресивно поведение от други и да се поставя в подчинена позиция. Децата с позитивно самочувствие са по-уверени в способността си да се справят с трудни ситуации и да се защитават в конфликтни моменти. Образователни инициативи, които насърчават развитието на самооценката, като програми за социално емоционално учене, могат да бъдат изключително полезни в предотвратяването на насилието. Те учат учениците не само как да се изразяват и да бъдат уверени, но и как да уважават себе си и другите.

Ето няколко конкретни примера за инициативи, които могат да се прилагат в училище, за да се развива позитивна самооценка и да се предотврати насилието:

Занимания с групова динамика:

Екипни игри за изграждане на доверие – в тези игри учениците работят в екипи, изпълнявайки задачи, които изискват сътрудничество и взаимно доверие.

„Доверителна стена“, при която един ученик стои с обърнат гръб, а друг го подкрепя, за да не падне, като така се изгражда чувство на сигурност и уважение в групата.

„Ролева игра за емоционално разбиране“ – учениците играят различни роли в симулирани ситуации, които ги поставят в позицията на другия, като така развиват съпричастност и разбирателство. Например, може да се разиграват сцени на конфликти, като те учат децата как да гледат на проблемите през очите на другите.

Тренировки за асертивност/способността да проявиш разбиране за чувствата на другия/:

Упражнения за изразяване на чувства – децата се учат как да изразяват своите чувства и мнения по начин, който не е агресивен и не потиска чувствата на другите.

„Аз-изречения“ – упражнение, при което ученикът започва изречения с „Аз се чувствам...“ или „Аз мисля...“, вместо да обвинява или напада.

„Как да кажем не?“ – тренировка, в която учениците учат как да отказват неща, които не искат, като същевременно запазват уважение към себе си и към другите. Тези умения могат да се практикуват чрез ролеви игри, в които учениците трябва да откажат предложения, които ги поставят в неудобно положение.

Тренировки за разрешаване на конфликти:

Медиаторски техники – обучение на учениците за основни техники на медиация, които помагат на децата да решават конфликти без насилие. Един от начините е методът на „третото лице“, при който посредник (учител или ученик) помага на страните в конфликта да изразят своите гледни точки и да намерят компромис.

„Метод на активното слушане“ – учениците учат как да слушат активно, което включва напълно внимание към говорещия, за да се разберат неговите чувства и намерения, преди да отговорят. Това може да се упражнява чрез игри или дискусии по различни казуси, свързани с конфликти в училище.

Тези подходи не само че развиват самочувствието и увереността на учениците, но и им предоставят конкретни умения да се справят с конфликти по мирен начин, като същевременно запазват своето собствено достойнство. Те също така помагат за създаването на безопасна и уважителна училищна среда.

Разпознаване на агресивни поведения и как да се реагира:

Важно е учениците да са наясно с различните форми на насилие, включително физическо, емоционално и вербално, тъй като всяка от тях може да има сериозни последствия за тяхното благополучие и психическо здраве. Когато децата знаят какви поведения да разпознават, те могат да

реагират по-ефективно и да сигнализират за проблемите, които забелязват, като по този начин предотвратяват нарастващото насилие в училището.

Физическо насилие: Това включва всякакъв вид агресивно поведение, при което се използва сила, за да се нарани или заплаши друг човек. Пример за физическо насилие в училище е удрянето на съученик, бутането, дърпането за косата или хвърлянето на предмети към друг ученик. Важно е учениците да разпознават, че всяко използване на физическа сила без съгласие е насилие и да знаят, че трябва да сигнализират на възрастен, ако се случи нещо подобно.

Емоционално насилие: Това е по-трудно за разпознаване, но също толкова разрушително за психическото състояние на жертвата. Пример за емоционално насилие е когато ученик редовно се изключва от групата, когато се използват манипулативни или унижаващи думи с цел да се нарани самочувствието на другия. Емоционалното насилие може да включва игнориране, изолиране, разпространение на лъжи или слухове и всяко поведение, което цели да нарани чувствата на друг човек. Пример в училище би бил, когато група ученици постоянно игнорират един от тях или го карат да се чувства ненужен, използвайки обиди и игнориране.

Вербално насилие: Това включва използването на обидни или унижителни думи, които целят да наранят или да засегнат другия човек. Пример за вербално насилие е, когато ученик се подиграва с външния вид, произхода, религията или пола на друг ученик. Това може да бъде под формата на обиди или груби коментари, които оставят дълбоки емоционални рани. В училище пример за това може да бъде, когато ученици се подиграват на съученик, че носи определени дрехи или има определен акцент, с цел да го наранят или изолират.

Когато учениците са наясно с тези различни форми на насилие, те не само ще могат да ги разпознават в поведението на другите, но и ще знаят как да реагират, за да се защитят или да помогнат на някой друг. Това може да включва говорене с учител или училищен психолог, търсене на подкрепа от родителите или дори използване на различни програми, които се организират в училищата. Важно е също така учениците да разбират, че насилието е неприемливо и трябва да бъде предотвратявано и спирано на всеки етап.

Изграждане на подкрепяща и позитивна училищна култура:

Насилието често процъфтява в култури на изолация или разделение. Създаването на среда на подкрепа, включваща разнообразие и приемане, е от решаващо значение. В училищата, които поставят акцент на уважението към различията, се намалява вероятността от насилие и изключване. Като цяло, фокусът трябва да бъде върху създаването на училищна среда, в която учениците се чувстват сигурни да бъдат себе си, да говорят открито за проблемите си и да знаят как да се защитават, без да се чувстват изолирани или уязвими.

Основни положения в законодателството, свързани със статута на учениците. Права и задължения

Законодателството, свързано със статута на учениците в България, обхваща различни права и задължения, които гарантират тяхната защита, безопасност и равенство на възможностите в образователната система.

Ето основните положения по тези теми:

Права на учениците

Право на образование: Всеки ученик има право на безплатно и задължително образование до 16-годишна възраст. Това включва както основно, така и средно образование. Правото на образование се гарантира от Конституцията на Република България, както и от Закона за народната просвета.

Право на защита от насилие и дискриминация: Учениците имат право на защита от всякакви форми на насилие, включително физическо, психологическо и вербално насилие, както и дискриминация по всякакъв признак (пола, раса, етническа принадлежност, религия и др.). Това право се гарантира както от Конституцията, така и от международни конвенции като Конвенцията на ООН за правата на детето.

Право на свободно изразяване на мнение: Учениците имат правото свободно да изразяват своето мнение по въпроси, които ги засягат, включително в учебния процес и училищния живот, в съответствие с тяхната възраст и зрялост. Това право е гарантирано чрез правото на свобода на изразяване, записано в Конституцията на България и в международни документи.

Право на участие в училищния живот: Учениците имат право да участват в процесите на вземане на решения в училище, чрез ученически съвети,

форуми и други форми на участие. Те също така имат право да избират представителите си и да бъдат включени в различни инициативи и проекти.

Право на личен живот и защита на личните данни: Учениците имат право на защита на личните си данни и на личен живот. Това право е закриляно от закона за защита на личните данни и от други нормативни актове.

Задължения на учениците

Задължение за посещаване на училище: Учениците са задължени да посещават училище до 16-годишна възраст, като обучението е задължително и безплатно. Родителите също носят отговорност за изпълнението на това задължение.

Задължение за спазване на училищния ред: Учениците трябва да спазват вътрешния ред и правила, установени от училището, които включват дисциплина, уважение към учителите и съучениците, както и отговорност за собственото си поведение. Това включва спазване на училищната униформа, ако такава е предвидена, и правилата за поведение по време на часове и извънкласни дейности.

Задължение за участие в учебния процес: Учениците трябва да се стараят да учат усърдно, да изпълняват учебните задачи, да бъдат активни и да се стремят към високи постижения в образованието си. Те имат задължение да не пречат на обучението на другите ученици.

Задължение за уважение към правата на другите: Учениците трябва да проявяват уважение към правата на другите ученици, преподаватели и служители в училището. Те трябва да се въздържат от насилие, тормоз, дискриминация и всякакви форми на агресия.

Задължение за сътрудничество с училищните органи: Учениците трябва да работят съвместно с учителите, училищния психолог и други институции за осигуряване на спокойна и безопасна училищна среда. Те трябва да спазват изискванията на училищните политики за превенция на насилието и за повишаване на училищната сигурност.

Законодателни документи, регламентиращи правата и задълженията на учениците

Конституция на Република България: Гарантира правото на образование, защита от насилие и дискриминация.

Закон за народната просвета: Това е основният нормативен акт, който регулира правата и задълженията на учениците, включително право на безплатно образование, задължително обучение, както и условия за безопасност в училище.

Закон за закрила на детето: Гарантира правото на децата (включително учениците) на защита от насилие, както и правото им на личен живот и защита на личните данни.

Закон за защита от дискриминация: Предвижда защита на учениците от всякакви форми на дискриминация, включително на основа на етническа принадлежност, пол, религия, увреждания и др.

Международни договори и конвенции: България е подписала и ратифицирала редица международни документи, като Конвенцията на ООН за правата на детето, които осигуряват допълнителна защита на учениците.

Учениците в България разполагат с широк спектър от права, които защитават техните интереси и гарантират безопасна и равнопоставена учебна среда. В същото време те имат сериозни задължения, които включват активното участие в образователния процес, спазването на училищния ред и уважението към правата на другите. Законовата рамка е създадена с цел да осигури благосъстоянието на учениците и да ги насърчи в тяхното личностно и образователно развитие.

Правила за поведение в училище

Правилата за поведение в училище са основополагащи за осигуряване на безопасна и продуктивна учебна среда. Те определят как учениците трябва да се държат и взаимодействат помежду си, както и с преподавателите и други служители в училището. Ето основните правила за поведение, които обикновено са включени във вътрешния правилник на всяко учебно заведение:

Уважение към учители и съученици

Учениците трябва да проявяват уважение към своите учители, съученици и училищен персонал. Да не се използват обидни думи или действия към другите. Спазване на училищния етикет – поздравяване при среща, вежливост и учтивост.

Спазване на дисциплината

Учениците трябва да бъдат на време на уроци и други училищни занимания. Не се допускат закъснения без уважителна причина. Пропуските от училище трябва да бъдат оправдани от родителите или законния представител.

Изпълнение на учебните задължения

Учениците трябва да бъдат подготвени за часовете, да учат редовно и да изпълняват домашните си задания. Активно участие в учебния процес – задаване на въпроси и участие в дискусии.

Спазване на училищния ред

Спазване на правилата за поведение по време на междучасия, при преминаване по коридорите и при преминаване от един учебен кабинет в друг. Няма място за безредие или шум по време на учебния процес.

Отговорност за личните вещи

Учениците трябва да се грижат за своите учебни пособия и лични вещи. Не се допуска вземането или повреждането на вещи на съученици и учители без разрешение.

Използване на мобилни телефони и други технологии

Мобилните телефони и други технологични устройства трябва да се използват с умереност и по предназначение. Обикновено е забранено да се използват мобилни телефони по време на учебни часове, освен ако преподавателят не разреши.

Отговорност за поведението си в училищната общност

Учениците са отговорни за своето поведение не само в клас, но и в училищния двор, столова и други обществени зони. Те трябва да се грижат за чистотата в училище, да не замърсяват и да се съобразяват с правилата за безопасност.

Предотвратяване на насилие и тормоз

Всеки ученик е задължен да се въздържа от всякакви форми на насилие – физическо, психическо или вербално. В случай на конфликт, учениците трябва да се опитат да го разрешат мирно или да потърсят помощ от учителите или училищния психолог. Насърчава се създаването на среда, в която всеки ученик може да се чувства сигурен и уважаван.

Почитане на правата на другите

Учениците трябва да уважават правото на другите да се учат, да говорят и да изразяват мнение. Забранява се всякаква форма на дискриминация по пол, раса, етническа принадлежност, религия или физическо състояние.

Лични и хигиенни навици

Поддържането на лична хигиена и спазването на училищния дрескод (ако такъв съществува) са задължителни. Облеклото трябва да бъде подходящо за училищна среда – не се приемат дрехи с обидни надписи или изображения.

Отговорност за собственото поведение

Учениците трябва да са наясно, че всяко тяхно действие може да има последствия. Всеки ученик носи отговорност за своето поведение и решения.

Задължение за оказване на помощ при необходимост

Учениците трябва да бъдат готови да окажат помощ на свои съученици при нужда – дали става въпрос за учебни въпроси, емоционална подкрепа или помощ в разрешаването на конфликти.

Спазване на правилата за безопасност

Учениците трябва да се съобразяват с всички училищни правила за безопасност, включително тези, свързани с използването на спортни съоръжения, лаборатории, химикали и други опасни материали.

VII. МЕХАНИЗМИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ

Ролята на педагозите, училищните психолози и родителите в превенцията на насилието

Насилието в училищната среда е сериозен социален проблем, който засяга не само учениците, но и техните семейства, учителите и цялата общност. То може да приеме различни форми – физическа, вербална, психологическа и киберагресия, като последствията от него често оставят дълготрайни следи в емоционалното и социалното развитие на децата.

Превенцията на насилието изисква координирани усилия от страна на педагозите, училищните психолози и родителите. Учителите играят ключова роля като модели за подражание и създатели на сигурна училищна среда. Училищните психолози осигуряват професионална подкрепа, като идентифицират рисковите фактори и помагат на учениците да се справят с емоционалните си трудности. Родителите, от своя страна, са основополагащ фактор във възпитанието и могат да въздействат върху поведението на децата както в училище, така и извън него.

Педагозите играят ключова роля в предотвратяването на насилието, тъй като те са директни наблюдатели на динамиката между учениците и могат да повлияят върху поведението им. Ефективната превенция изисква комбинация от обучение, подкрепа и активна намеса.

Основната функция на педагозите в превенцията на насилие се изразява в следните действия:

Разпознаване и ранно сигнализиране - Една от най-важните стъпки в превенцията на насилието в училище е ранното разпознаване на сигналите, че даден ученик е жертва, свидетел или извършител на агресивно поведение. Колкото по-рано бъде идентифициран проблемът, толкова по-ефективно могат да бъдат предприети мерки за неговото овладяване. Необходимо е:

Наблюдение на поведението – разпознаване на признаци на агресия, тормоз или изолация.

Анализ на езика на тялото и социалните взаимодействия – промени в поведението, страх, затваряне в себе си.

Докладване и комуникация – информирание на ръководството или училищния психолог при съмнения за насилие.

Създаване на безопасна и подкрепяща среда – учителите играят централна роля в създаването на атмосфера, в която всички ученици се чувстват приети, защитени и ценени.

Ясни правила и граници – установяване на нулева толерантност към насилието, въвеждане на кодекс на поведение, изготвен съвместно с учениците, строги, но справедливи санкции за агресивно поведение, насърчаване на диалог при възникване на конфликти вместо наказателни мерки.

Подкрепяща атмосфера – учениците трябва да знаят, че могат да споделят проблемите си без страх, учителите трябва да бъдат достъпни и отворени за разговори, провеждане на редовни разговори за емоционалното здраве и взаимоотношенията

Пример за подражание – педагозите трябва да показват уважение, търпение и емпатия в комуникацията си.

Обучение на учениците за ненасилствена комуникация

Часове по емоционална интелигентност – как да разпознаваме и управляваме емоциите.

Ролеви игри и симулации – тренировки за мирно разрешаване на конфликти.

Обучение по активното слушане – техники за по-добро разбиране на чуждата гледна точка.

Дейности за изграждане на социални умения

Работа в екип – групови проекти, при които учениците се учат да взаимодействат мирно.

Клубове за толерантност – инициативи, в които се насърчават приятелските взаимоотношения.

Дни без насилие – специални събития, които повишават осведомеността за проблема.

Намеса при конфликти и разрешаването им

Медияция – педагозите могат да бъдат посредници при конфликти между ученици.

Спокойна комуникация – преподавателите трябва да насочват учениците към диалог, а не към агресия.

Насочване към психологическа подкрепа – ако е необходимо, педагогът трябва да свърже учениците със специалисти.

Работа с родители и общността

Среци с родителите – обсъждане на проблеми и възможни решения.

Семинари за ненасилствено възпитание – обучения за родители и ученици.

Партньорство с институции – работа с психолози, социални работници и НПО за по-добра превенция. Училищният психолог има важна роля в предотвратяването на насилието в училище, като подпомага учениците, учителите и родителите в разпознаването, разбирането и управлението на агресивното поведение. Чрез индивидуална и групова работа, превантивни програми и емоционална подкрепа, той създава среда, която насърчава толерантността, разбирателството и социалните умения.

Разпознаване на рискови фактори и ранно сигнализиране – психолозите анализират поведението на учениците и идентифицират признаци на емоционални проблеми, стрес и агресивност, които могат да доведат до насилие. Те провеждат анкети, интервюта и наблюдения за установяване на повишен риск от конфликти и тормоз. Работят съвместно с учителите и родителите, за да разпознаят деца в риск и да предприемат навременни действия.

Индивидуални и групови консултации – указва се подкрепа за жертвите на насилие – психологът работи с деца, преживели агресия, като им помага да се справят с травмата, страха и несигурността. Работа с агресорите – учениците, проявяващи агресия, често имат лични проблеми, които водят до такова поведение. Психологът им помага да идентифицират причините и да намерят алтернативни начини за справяне с емоциите. Групова терапия – създаване на групи за подкрепа, където учениците споделят трудностите си и изграждат умения за справяне с конфликти.

Превантивни програми – училищният психолог организира различни програми и инициативи, които целят намаляване на насилието и изграждане на здравословни взаимоотношения:

- Програми за емоционална интелигентност – учениците се учат да разпознават и управляват своите емоции.
- Тренинги по ненасилствена комуникация – техники за разрешаване на конфликти без агресия.

- Медиация между ученици – подготовка на ученици за ролята на посредници при конфликти.
- Обучения по превенция на тормоза – интерактивни уроци за разпознаване и спиране на тормоза.

Подкрепа за учителите и родителите

Работа с учителите – обучение как да разпознават признаци на насилие. Създаване на ефективни стратегии за предотвратяване на конфликти. Подкрепа при справянето с предизвикателни ситуации в клас.

Работа с родителите – консултации за поведенческите промени на децата им. Съвети за изграждане на позитивна комуникация в семейството. Включване в инициативи за превенция на насилието.

Една от важните роли при предотвратяване на насилието в училище играят родителите. Те участват в изграждането на ценностите, поведението и социалните умения на своите деца. Родителите са първият модел за подражание и техният стил на възпитание значително влияе върху начина, по който детето общува, разрешава конфликти и реагира на предизвикателства.

В контекста на училищното насилие родителите могат да допринесат чрез активна комуникация, възпитание в емпатия и партньорство с училището.

Активността им се изразява в:

1. Възпитаване на уважение, толерантност и емоционална интелигентност
 - разговори за ценностите – родители трябва да обясняват на децата си значението на уважението, емпатията и честността.
 - поощряване на ненасилствено разрешаване на конфликти – учене на децата как да изразяват чувствата си без агресия.
 - развиване на емоционална интелигентност – насърчаване на осъзнатост към собствените емоции и тези на околните.

Пример: Родителите могат да играят ролеви игри у дома, в които децата да се учат как да реагират при конфликтни ситуации по спокоен и конструктивен начин.

2. Активна комуникация с детето – родителите трябва да насърчават детето да споделя преживяванията си в училище, за да могат навреме да забележат признаци на насилие или тормоз.

Пример: (как да поддържаме добра комуникация?)

- *Задаване на отворени въпроси* („Как мина денят ти?“, „С кого игра днес?“, „Имаше ли нещо, което те притесни?“)
- *Проявяване на разбиране* – избягване на прекомерно критикуване или negliжиране на проблемите на детето.
- *Изслушване без осъждане* – създаване на среда, в която детето се чувства спокойно да споделя.

3. Разпознаване на признаци на агресия или тормоз – родителите трябва да са внимателни към промените в поведението на детето, които могат да бъдат знак за насилие – било то като жертва или като агресор.

Признаци, че детето е жертва на тормоз:

- отдръпване от приятелите и семейството
- чести главоболия, коремни болки, отказ да ходи на училище
- загуба на интерес към училищни дейности
- следи от физическо насилие (синини, драскотини)
- раздразнителност, тревожност, нарушения на съня

Признаци, че детето проявява агресия:

- Чести конфликти с връстници

- Липса на съпричастност към чуждите чувства
- Груб език и доминиращо поведение
- Склонност към лъжа и манипулация

При наблюдение на такива признаци е важно родителите да потърсят помощ от учители и училищния психолог и да проведат откровен разговор с детето.

4. Сътрудничество с училището

- редовен контакт с учителите и училищния психолог – посещение на родителски срещи, обсъждане на напредъка и поведението на детето.
- участие в училищни инициативи за превенция на насилието – включване в работилници, дискусии и кампании срещу тормоза.
- подкрепа за училищните правила – съгласуваност между училищната дисциплина и домашното възпитание.

Пример: Родителите могат да участват в родителски комитети и да инициират дискусии по темата за училищното насилие.

5. Насърчаване на здравословни социални връзки

- помощ при изграждането на позитивни приятелства – разговори за значението на добрата компания.
- включване на децата в извънкласни дейности – спорт, изкуства, доброволчески инициативи, които развиват екипност и емпатия.
- ограничаване на негативното влияние на социалните мрежи – мониторинг върху съдържанието, до което детето има достъп.

Превенция на насилието чрез развитие на социално-емоционални компетентности у децата

Социално-емоционалните компетентности са ключови за успешната адаптация на децата в училищна и социална среда. Те включват способността за разпознаване и управление на емоциите, изграждане на здравословни взаимоотношения, ефективна комуникация и разрешаване на конфликти. Развитието на тези умения намалява риска от агресия, насилие и тормоз, като насърчава емпатията, саморегулацията и социалната отговорност. Според изследванията на CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning), децата с добре развити социално-емоционални умения се

представят по-добре академично, имат по-малко проблеми с поведението и изграждат по-силни социални връзки.

Основните компоненти на социално-емоционалните компетентности са: самоосъзнатост, саморегулация, социална осъзнатост, умения за общуване и взаимоотношения, отговорно вземане на решения.

Самоосъзнатостта е способността на човек да разпознава и разбира собствените си емоции, мисли и поведения, както и тяхното влияние върху другите. Самоосъзнатите деца имат по-добра представа за своите емоции и реакции. Това им помага да разпознават своите силни и слаби страни, регулират стреса и импулсивните реакции, развиват самоувереност и положителна самооценка, подобряват взаимоотношенията си с връстниците и възрастните, да приемат критики и да се учат от грешките си.

Методите за развитие на самоосъзнатостта могат да са:

- водене на емоционален дневник – записване на ежедневните емоции и техните причини.
- използване на карти с емоции – деца описват как се чувстват в определени ситуации.
- дискусии по въпроси като „как се чувстваше, когато...?“

- упражнение „моите суперсили“ – децата описват в какво са добри и върху какво искат да работят.
- обратна връзка от съученици и учители – чрез позитивни и градивни коментари.
- ролеви игри – разиграване на ситуации, където децата трябва да видят нещата от гледна точка на друг човек.
- обсъждане на казуси – анализ на реални или измислени ситуации, в които някой е засегнат.

Саморегулацията е способността на човек да контролира своите емоции, мисли и поведение в различни ситуации. Тя позволява на децата да управляват стреса, да се справят с предизвикателства, да вземат осъзнати решения и да поддържат позитивни взаимоотношения. Саморегулацията помага на ученика да намали импулсивното поведение и агресията, да подобри способността за концентрация и справяне с трудностите, да развие уменията за отложено удоволствие/учене преди игра/, да разрешава конфликти чрез логично мислене, вместо емоционални изблици.

Основните методи за развитие могат да са:

- „Стоп, дишай, помисли“ – техника за спиране преди прибързани реакции
- Игра „Червена светлина, зелена светлина“ – учи децата да спират и изчакват
- „Мисли преди да действаш“ – анализ на ситуации, в които бързата реакция води до грешки
- „Дишай като балон“ – дълбоко вдишване и бавно издишване
- „Позитивна самоговорка“ – казване на утвърждения като „Аз мога да се справя“

Социалната осъзнатост е способността да разбираме чувствата, нуждите и гледните точки на другите, както и да проявяваме съпричастност и уважение към различията. Това умение помага на децата да изграждат позитивни взаимоотношения, да работят в екип и да се справят ефективно в социални ситуации. В резултат на социалната осъзнатост децата умеят да създават здравословни взаимоотношения, развиват емпатия, не влизат в конфликти и не проявяват насилие, развиват толерантност и уважение към различията на другите.

Методите за развитие могат да са:

- ролеви игри – „как би се почувствал, ако...?“
- четене и обсъждане на истории с морални дилеми
- гледане на кратки филми за емоционална интелигентност
- „ден на културното разнообразие“ – представяне на различни култури в училище
- работа по проекти за социална справедливост и толерантност
- обсъждане на известни личности, борили се за равенство и мир

Уменията за общуване и взаимоотношения при децата са изключително важни за тяхното развитие, както в социален, така и в емоционален и когнитивен план. За да им помогнеш да развият тези умения, можеш да се съсредоточиш върху различни подходи, които стимулират тяхната способност да общуват ефективно и да изграждат здрави взаимоотношения с другите.

Методите за развитие могат да са :

- Ролеви игри - разиграване на различни социални ситуации, като например разрешаване на конфликти, изразяване на чувства или работа в екип. Учениците могат да приемат различни роли и да се поставят на мястото на другия.
- Проекти и работа в екип – организиране на групови проекти, които изискват сътрудничество. Може да бъдат разнообразни – от научни проекти до създаване на представления или изготвяне на постери по социални теми.
- Дискусии и дебати – провеждане на класни дискусии или дебати по различни теми. Това може да включва актуални въпроси, морални дилеми или теми за социални умения и етика.
- Игри за социални умения – специализирани социални игри, които учат на комуникация и взаимоотношения, като игри за разпознаване на емоции, ролева игра в групи, „изслушване на партньора“ или други екипни игри.

Отговорното вземане на решения е важен аспект от личностното и социалното развитие на децата, тъй като те трябва да научат как да правят информирания избор и да поемат отговорност за последствията от своите действия.

В училище това може да се развива чрез различни подходи и методи. Някои от тях са:

- разпознаване на различни опции и последствия – помогни на децата да идентифицират различните възможности в дадена ситуация и да обмислят какви ще бъдат последствията от всяка тяхна стъпка. Може да използваш примери, игри или ролеви ситуации, които поставят децата пред избори.
- поставяне на цели и преценяване на алтернативи - научи децата как да си поставят конкретни цели и да преценяват различните начини за постигането им. Това включва и умението да вземат предвид как всяко решение може да ги доближи или отдалечи от целта им.
- преценка на рискове и ползи – помогни на децата да обмислят не само какви ще бъдат резултатите от дадено решение, но и какви са рисковете и ползите от всяка възможност. Това може да се направи чрез методи като анализ на „за“ и „против“ или създаване на таблици за рискове.
- поемане на отговорност за изборите – подкрепяй децата да признават последствията от своите избори, без да обвиняват другите или обстоятелствата. Това може да включва обсъждане на ситуации, в които те са направили избор и какво се е случило след това.
- развитие на критично мислене – насърчавай учениците да поставят под въпрос информацията и да я оценяват критично, преди да направят избор. Това включва развитие на способности за анализ, синтез и оценка на факти.

Развитието на социално-емоционалните умения е от съществено значение за благосъстоянието и бъдещия успех на децата, като осигурява основа за изграждане на здрави междуличностни отношения, управление на емоции и ефективно взаимодействие с околната среда. В този контекст, ролята на родителите, учителите и училищните психолози е незаменима и взаимодопълваща.

Родителите са първите и най-важни модели за поведение, които децата наблюдават. Чрез своето поведение, подкрепа и насоки те не само предоставят емоционална стабилност, но също така учат децата на основни социални умения като емпатия, комуникация и решаване на конфликти. Родителите, чрез ежедневно си взаимодействие с децата, създават основата

Учителите, от своя страна, създават среда, в която децата не само усвояват академични знания, но и се учат да взаимодействат с връстниците си, да работят в екип и да решават социални конфликти. Чрез различни методи и подходи в класната стая, те предоставят възможности за развитие на социални и емоционални умения, които влияят на личностното и академичното развитие на учениците.

Взаимодействието между тези три групи – родители, учители и психолози – е основата на успешното развитие на социално-емоционални умения при децата. Когато работят в синхрон, те могат да създадат подкрепяща и стимулираща среда, в която децата се чувстват сигурни, разбрани и мотивирани да се развиват. Така, социално-емоционалните умения стават не само част от училищното образование, но и от живота на децата, които са по-добре подготвени за бъдещето.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Конвенция на ООН за правата на детето
2. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
3. Закон за закрила на детето
4. Закон за Министерството на вътрешните работи
5. Инструкция № Из-1711 от 15 септември 2009 г. за оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица в структурите на Министерството на вътрешните работи и реда в тях
6. Наредба № I-51 за условията и реда за предоставяне на полицейска закрила на детето на Министъра на МВР
7. Наказателен кодекс
8. Наказателно-процесуален кодекс
9. Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето
10. Правосъдие за детето – УНИЦЕФ България
11. Child-Friendly Justice and Children’s Rights – CRIN
12. Правосъдие, съобразено с интересите на детето – перспективи и опитът на работещите с деца – European Union Agency for Fundamental Rights
13. Детство без решетки – Български Хелзинкски Комитет, Институт за социални дейности и практики, Национална мрежа за децата
14. Наръчник по европейско право в областта на правата на детето – FRA
15. Офелия Кънева, Правна защита на детето и личността
16. Органи за закрила на детето, взаимодействие, ПУ „П. Хилендарски“
17. Трети тематичен доклад на Националния превантивен механизъм
18. Общ коментар №10 към КПД на Комитета по правата на детето
19. Детско правосъдие в България, 2016, ОАК фондация
20. Глобална декларация относно правосъдие за деца на Световен конгрес относно „Правосъдие за децата“ през 2021 г
21. Александър Стойнев, Наказателно право, особена част
22. Румен Владимиров, Лекции по наказателно право
23. доц. д-р Венелин Георгиев, Противодействие срещу киберпрестъпността на глобално и регионално равнище на сигурност, Нов български университет